

พงศาวดารเมืองสงขลา

ห้องขจร
959.3
พ146

ฉบับเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา)
ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสสวรวิหาร
วันเสาร์ 3 เมษายน พุทธศักราช 2519

๙๕๙.๓
๗๑๔๖

๒๕ ก.พ. ๒๕๓๐

พงศาวดารเมืองสงขลา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา)

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหาร

วันเสาร์ที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๙

*

10 5264

162335

คำนำ

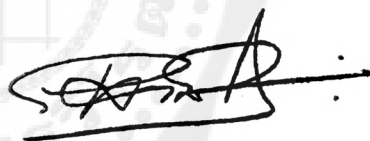
ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กำหนดวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๙ นางส้อง พงศบุตร ผู้เป็นธิดา ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง พงสาวดารเมืองสงขลา ภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

พงสาวดารเมืองสงขลา ภาคที่ ๑ นี้ พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นตั้งแต่ยังเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ ผู้รั้งราชการเมืองสงขลาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๓ จบเพียงสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) ซึ่งเป็นพระยาสงขลาคนที่ ๔ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงอรชร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไกรสรวิชิต โดยพิมพ์รวมอยู่ในประชุมพงสาวดารภาคที่ ๓ ครั้นต่อมา เมื่อพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ผู้เรียบเรียงหนังสือเรื่องนี้ถึงแก่อนิจกรรมลง เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ (จิตร ณ สงขลา) ประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นอนุสรณ์ จึงได้ช่วยกันกับพระยาสวัสดิ์คีรีศรีสมันตราษฎร์นายก (เย็น สุวรรณปัทม) ตรวจชำระข้อความที่เห็นว่ายักคลาดเคลื่อนอยู่ให้ถูกต้องสมบูรณ์ และเพิ่มเติมข้อความที่เป็นเชิงอรรถไว้ ทั้งได้เรียบเรียงข้อความต่อจากเรื่องที่พระยาวิเชียรคีรีเรียบเรียงไว้แต่เดิม กล่าวถึงประวัติเจ้าเมืองสงขลาตั้งแต่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่ง) ที่ ๕ ถึงพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองในสกุล ณ สงขลา คนที่ ๘ จัดเป็นพงสาวดารเมืองสงขลา ภาคที่ ๒ ขึ้น และพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) คุณหญิงสมบุญ วิเชียรคีรี และพระยาราชพัสดุภิมณทัน (อ้น ณ สงขลา) ในคราวเดียวกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ต่อมา

บุคคลในตระกูล ณ สงขลา ข้าราชการสังกัดศาลจังหวัดสงขลา และบุคคลอื่นๆ ได้สนใจขออนุญาตจัดพิมพ์เผยแพร่อีกครั้ง คราวนี้นับเป็นครั้งที่สิบเอ็ด พงศาวดารเมืองสงขลา^{นี้} นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของเมืองสงขลาแล้ว ยังได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของต้นสกุล ณ สงขลา สืบต่อกันลงมาในด้านเกียรติประวัติเป็นคู่กันกับเรื่องราวของเมืองสงขลาอีกด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ หลวงอนุสารกรณี (เอิบ ณ สงขลา) ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อกำนำ

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดทำเพื่ออุทิศแก่ หลวงอนุสารกรณี (เอิบ ณ สงขลา) เป็นปิตุภูมิฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้ จงเป็นพลวบัจจยกลบบันดาลให้ หลวงอนุสารกรณี (เอิบ ณ สงขลา) ผู้วายชนม์ ประสพแต่อิฏฐคุณมณฺญ ผล เสวยสุขสมบัติในสัมปรายภพ สมทั้งมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

(นายรังสฤษดิ์ เชวานศิริ)
อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร.

๑๗ มีนาคม ๒๕๑๔

คำไว้อาลัยแด่ คุณป้า

ลูกหลานเมื่อทราบข่าวการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณป้าอันเป็นที่รัก เคารพ บูชา และมิ้งขวัญอย่างกระตือรือร้น โดยที่ท่านไม่ได้เจ็บไข้ได้ป่วยให้ลูกหลาน คอยช่วยรักษาพยาบาลกันมาก่อนเลย ต่างก็ให้ใจหายโศกเศร้า และอาลัยอย่างสุด ประมาณ แม้ทุกคนจะทราบถึงความตายย่อมไม่มีใครจะหนีพ้น

คุณป้าเป็นผู้ที่รักษาสุขภาพอนามัยได้ดีเยี่ยมผู้หนึ่ง ตั้งแต่ท่านป่วยด้วยไข้ป่า แทบจะเอาชีวิตไปทั้งที อ. นครไทย จ.ว. พิษณุโลก รวมทั้งบุตรชายอีก ๒ คน ซึ่งประมาณ ๓๐ ปีล่วงมาแล้ว ท่านก็ไม่เคยล้มหมอนนอนเสื่ออีกเลย จนกระทั่งท่านมา จากไป ท่านมักจะคอยตักเตือนลูกหลานเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัยเสมอ แต่อย่างไร ก็ตาม มนุษย์ย่อมมีชนกฎแห่งธรรมชาติไปไม่ได้ เมื่อท่านเริ่มด้วยวัย ๘๐ คุณท่านชราลง อย่างรวดเร็ว แต่ท่านก็ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แล้วท่านก็จากลูกหลานไปโดยที่ไม่มีผู้ใดคาดถึง รวมอายุท่านได้ ๘๒ ปี ๑๔ วัน

คุณป้าเริ่มรับราชการในกระทรวงทหารเรือ กรมรถไฟ กรมอัยการ และ กรมศุลกากร ตามลำดับ รวมชีวิตในราชการของท่านประมาณ ๒๕ ปี ท่านมักจะเล่า ประสบการณ์ที่น่าฟัง น่าตื่นเต้น และที่เป็นคติความรู้ต่างๆ ที่ท่านประสบให้ลูกหลานฟัง และมักจะเน้นสอนให้รับราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพราะชีวิตราชการของท่านไม่มี ค่างพร้อยเลย

ท่านรักลูกหลานอย่างเสมอภาคกัน คนที่อยู่ไกลมักจะถูกไต่ถามถึงด้วยความ เป็นห่วง ท่านอยากเห็นลูกหลานอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน รวมทั้งต้องการให้มีความ รักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกัน ฉะนั้นในวันที่ลูกหลานมารดน้ำคำหัวท่าน เช่นในวันเกิด วันขึ้นปีใหม่ และวันตรุษสงกรานต์ อย่างพร้อมเพรียงกัน คุณท่านจะมีความสุขเป็นพิเศษ

ในคืนวันที่ท่านจากไป ก็เป็นคืนหลังจากที่ท่านเพิ่งมีความสุข ปลอบปล้ม ปิติยินดีมาแล้ว ในตอนกลางคืน เพราะคืนที่ลูกหลานสูญเสียท่านไปนั้น เป็นคืนของวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๘ คือคืนของวันสงกรานต์นั่นเอง ท่านหลับไปแล้วก็ไม่ตื่นขึ้นมาอีกเลย หลายคนยังจำได้ว่านัยน์ตาท่านปิดสนิท ใบหน้าปราศจากความวิตกใดๆ ทั้งสิ้น ย่อมหมายความว่า ท่านไปสู่สุคติบนสรวงสวรรค์ในขณะที่ดวงวิญญาณของท่านยังเบียดมันไปด้วยความสุข

ลูกหลานขอรวมพลังจิตอธิษฐาน ขอบุญกุศลที่ท่านได้ทำไว้ และที่ลูกหลานได้ทำอุทิศให้ จงตามสนองให้วิญญาณของท่านจงสถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นวิมาน และถ้าหากชาติหน้ามีจริง ลูกหลานก็ขอให้ได้เกิดมาเป็นลูกหลานของคุณป้า ทุกๆ ชาติไป

จาก ลูกหลาน

หลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา)

ชาติ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

มรณะ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘

ประวัติสังเขป หลวงอนุสารกรณี (เอิบ ณ สงขลา)

กำเนิด ในสกุล ณ สงขลา ซึ่งในสกุลนี้มีผู้เป็นเจ้าของหรือผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาตกทอดตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สืบเนื่องติดต่อกันมาโดยไม่ขาดสาย จน พ.ศ. ๒๔๔๔ เมื่อจัดการปกครองหัวเมืองระบอบเทศาภิบาล ในรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตามแผนสาแหรกแห่งตระกูล และตำแหน่งสืบเนื่อง แสดงไว้ในท้ายประวัติสังเขปนี้

เป็นบุตรคนแรกของพระกัญจนกิจรูปดี (อวบ ณ สงขลา) โดย สอ (ทางสกุล โรจนกิจ) เป็นมารดา ปฏิสนธิเมื่อวันศุกร์ที่ ๓๐ เดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) คลอดระหว่างมารดาเดินทางโดยเรือแจวจากกรุงเทพฯ ไปทางลำน้ำสุพรรณ (ท่าจีน) ที่ตำบลบางใหญ่ ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับความเมตตาจากท่านเจ้าของบ้านที่มารดาจอดเรือพักอยู่น้ำบ้าน อุปการะช่วยเหลือเป็นอันดี จนเข้าสภาพให้นั่งนอนในเรือต่อไปได้ จึงเดินทางต่อไปยังจุดหมายปลายทางที่จังหวัดสุพรรณบุรี

มีข้อที่น่าคิด เหตุใดมารดาจึงเดินทางไกลจากกรุงเทพฯ ไปสุพรรณบุรี ในเวลานั้น ซึ่งมีใช่เป็นการย้ายครอบครัว มีทางสันนิษฐานได้ว่า เพราะในปีเดียวกันนั้นเองที่ประเทศสยามมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส จนฝรั่งเศสส่งเรือรบหักค่านแล่นขึ้นมาถึงสถานทูตฝรั่งเศส เหนือปากคลองสีลม ประชาชนพลเมืองกังวลหวาดวิตกว่าเหตุการณ์จะลุกลามใหญ่โตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น บิดาของเจ้าของประวัติซึ่งรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ คงต้องการตัดภาวะความกังวลทางครอบครัว มุ่งหน้าปฏิบัติราชการโดยไม่พะวัพะวน จึงส่งภรรยามีครรภ์แก่ไปอยู่ในแหล่งที่เห็นว่าไกลจากเส้นทางที่เหตุการณ์กับฝรั่งเศสจะลุกลามไปถึง

เมื่อเยาว์วัย แม้ยังเป็นบุตรคนเดียวของมารดาจนอายุร่วม ๘ - ๙ ขวบ มารดาจึงกลอน้องชาย ผู้ซึ่งในที่สุดเป็นหลวงอภิรมย์โกษากร ซึ่งได้ร่วมเป็นเจ้าภาพในการศพนี้ ค.ช. เอิบก็ยังมีได้เป็นที่โอรของมารดาเพราะคัวเป็นเด็กชนมาก อย่างเป็นที่เอื่อมระอาของมารดา และเป็นที่ออกปากของผู้ใกล้ชิด เป็นผู้มีนิสัยทั้งนี้ตลอดมาจนโตเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ แท้จริงตามอายุขัย เป็นผู้สนุกสนานร่าเริง ชอบยิงนกตกปลา นิยมชีวิตในชนบท ทำกับข้าวของกิน เสมือนเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนมาทางนี้

เมื่อบิดาเริ่มออกรับราชการเป็นปลัดจังหวดสมุทรสาคร ได้ติดตามบิดาไปในจังหวัดต่างๆ ตามที่บิดาเลื่อนย้ายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอื่น ๆ เป็นลำดับมา จึงต้องทวยความนิยมที่มีนิสัยชอบชีวิตนอกกรุงอยู่แล้ว

การศึกษา หลังจากได้มีครูมาสอนที่บ้านในชั้นมูลศึกษา ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย และโรงเรียนราชวิทยาลัย (สมัยที่ตั้งอยู่ที่สายเสาวลีสถาน) ตรงข้ามตำบลสวนมะลิ ถนนรองเมือง กรุงเทพฯ จนอายุราว ๑๔ ปี ระหว่างปีศึกษาเรียนออกไปเยี่ยมบิดาซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง บิดาจัดส่งไปเรียนที่เมืองบีนัง ประเทศมลายู จนจบหลักสูตรที่นั่น ระหว่างอยู่ที่เมืองบีนังไม่ได้กลับเข้ามาที่กรุงเทพฯ เลย จนจบชั้นมัธยมศึกษาจึงได้กลับกรุงเทพฯ และในชั้นอุดมศึกษาได้เข้าเป็นนักเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

อาชีพ เข้ารับราชการครั้งแรกในกรมพัสดุ กระทรวงทหารเรือ และศึกษาวิชากฎหมายไปด้วย อยู่ได้ไม่นานชะรอยจะเบื่อชีวิตในกรุง ชอบชีวิตชนบทตามอุปนิสัยที่มีมาแต่เยาว์วัย ได้ลาออกจากกรมพัสดุทหารเรือ ไปเข้าทำงานในกรมรถไฟหลวงสายใต้ฝ่ายการสถานี ซึ่งในเวลานั้นการรถไฟแยกออกเป็นกรมรถไฟหลวงสายใต้และกรมรถไฟหลวงสายเหนือ ต่อมารวมเข้าด้วยกันเป็นการรถไฟอย่างทุกวันนี้ เมื่อประเทศสยามประกาศสงครามโลกครั้งแรก

ในระหว่างทำงานรถไฟได้ไปประจำอยู่ที่ราชบุรี, หัวหิน, บางกอกน้อย พบปะเพื่อนฝูงซึ่งได้คุ้นเคยเมื่อเป็นนักเรียนกฎหมายมาด้วยกัน ถูกเขาทำหน้าที่ไปทำงานรถไฟ อันไม่เป็นที่นิยมในสังคมเวลานั้น จึงลาออกจากงานการรถไฟมาเข้าทำงานในกรมอัยการ กระทรวงยุติธรรม

ได้รับการฝึกฝนในการว่าความพอสมควรแล้ว กรมอัยการได้ส่งไปเป็นแพ่ง (คืออัยการผู้ช่วย) จังหวัดจันทบุรี ต่อมาได้ย้ายไปเป็นแพ่งจังหวัดพัทลุง เลื่อนย้ายจากจังหวัดพัทลุงเป็นอัยการจังหวัดพิษณุโลก จากจังหวัดพิษณุโลก ย้ายไปจังหวัดลำปางในตำแหน่งหน้าที่เดิม จากจังหวัดลำปางย้ายเป็นอัยการจังหวัดแพร่

ชะรอยชีวิตชนบทในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้ย้ายไปประจำอยู่ และการเดินทางระหว่างจังหวัดเหล่านั้น ไม่โลดโผนสนุกสนาน มีป่าเขาลำเนาไพรเป็นที่ชื่นชมสนนิตย์ ในขณะที่เป็นอัยการจังหวัดแพร่อยู่นั้น ได้ขอร้องต่อกรมอัยการเอง ขอให้ส่งย้ายไปเป็นอัยการจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในเวลานั้นการคมนาคมติดต่อระหว่างแม่ฮ่องสอน มีแต่การเดินทางเท้า ใช้ม้าต่างหาบหาม ใช้เวลาประมาณครึ่งเดือนเลยทีเดียวเขาชายป่า คงเป็นที่ชื่นชอบของเจ้าของประวัติที่ต้องหอบหิ้วครอบครัว มีลูกเล็กเด็กแดงไปมาเช่นนั้น

ต่อมากรมอัยการส่งย้ายจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนมาเป็นอัยการจังหวัดพิษณุโลกอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ เป็นอัยการจังหวัดพิษณุโลกอยู่นั้น กรมศุลกากรได้ขอโอนมาเป็นหัวหน้าแผนกกฎหมาย กรมศุลกากร ซึ่งปฏิบัติงานในระยะหนึ่ง ต่อมาอธิบดีและผู้ช่วยอธิบดีกรมศุลกากรถูกย้ายออกจากกรมนี้ และช่วงนี้เอง หลวงอนุสารกรณีก็ออกรับบำนาญ เป็นอันหมดชีวิตในอาชีพรับราชการเพียงเท่านั้น

ครอบครัว เมื่อเข้ารับราชการในกรมอัยการแล้วจึงได้มีครอบครัว ภรรยาชื่อกระแสน เป็นธิดาหลวงพิเชษฐพิสัย (เปล่ง สักจง) และเลี่ยม (บุตรีพระวิจิตรชลธิ์ เจ้ากรม

ผีพายหลวง) มีบุตรีาค้าด้วยกัน ๖ คน ต่อมาขณะเป็นอัยการจังหวัดลำปาง ภรรยาผู้หนึ่งถึงแก่กรรม เมื่อย้ายมาเป็นอัยการจังหวัดแพร่ มีภรรยาใหม่ชื่อ หิงค์ มีบุตรีาค้าด้วยกัน ๕ คน และมีภรรยาอีกคนชื่อผ่อง มีบุตรด้วยกัน ๑ คน ต่อมาสมเด็จพระยาตำราภรณ์ราชานุภาพได้ประทานการเสกสมรส ณ วังวรดิศ กับอ่องุ่น (ทางสกุล ศรีเพ็ญ) ซึ่งเป็นพระญาติของท่านทางเจ้าจอมมารดา อยู่กิน กันตลอดมา กระทั่งได้เป็นเจ้าภาพในการศพให้ มีบุตรีาค้าด้วยกัน ๑๒ คน รวมมีบุตรีาค้าเหลืออยู่ขณะนี้ ๒๑ คน เรียงตามลำดับวัยดังนี้ คือ

๑. นางสาวกั เจริญนาน	สมรสกับ	นายเกียง เจริญนาน
๒. นางศรีละออ ยูวจันทร์	„	นายสมจิตต์ ยูวจันทร์
๓. นายโสด ณ สงขลา	„	นางนงคราญ ศรีสวัสดิ์
๔. พ.อ.(ประสิทธิ์) ณ สงขลา	„	นางสมพร ฤทธิผล
๕. นางประจวบจิตต์ โลจายะ	„	พ.ต.อ.(พิเศษ) วิเชียร โลจายะ
๖. นางช่อม สุคนธ์เที่ยง	„	นายสำราญ สุคนธ์เที่ยง
๗. นายขจร ณ สงขลา	„	นางสุพรรณ ทลับนาค
๘. นางสาว พงศบุตร	„	พ.อ.ไพศาล พงศบุตร
๙. นางอรพิน รัตนทาส	„	นายสุภัทร์ รัตนทาส
๑๐. ร.ท. สติภัย ณ สงขลา	„	นางปราณี จันทร์นาค
๑๑. นายอิทธิศักดิ์ ณ สงขลา		
๑๒. นายทักษิณ ณ สงขลา	„	นางประกอบ อิศรเสนา
๑๓. พ.ต.ท. วินทุสาร ณ สงขลา	„	นางสมศรี แก้วมีชัย
๑๔. นางเฉลิมศรี เผือกสวัสดิ์	„	นายชาย เผือกสวัสดิ์
๑๕. นางจงรักษ์ ทิสวัสดิ์	„	นายประเสริฐ ทิสวัสดิ์
๑๖. นายประภัสร์ ณ สงขลา	„	นางปราณี เอกะ
๑๗. นายรังษี ณ สงขลา	„	นางศศิธร ประเสริฐสังข์

๑๘. นางสาว รุ่งแสง	สมรสกับ	นายพีระศักดิ์ รุ่งแสง
๑๙. นางอุบล ศรประสิทธิ์	„	นายประคิษฐ์ ศรประสิทธิ์
๒๐. นายรณรงค์ ณ สงขลา	„	นางชมภู กัลยาณพงษ์
๒๑. นายชัยพันธ์ ณ สงขลา	„	นางพัชรินทร์ อ่วมเจริญ

ชีวิตในบั้นปลาย

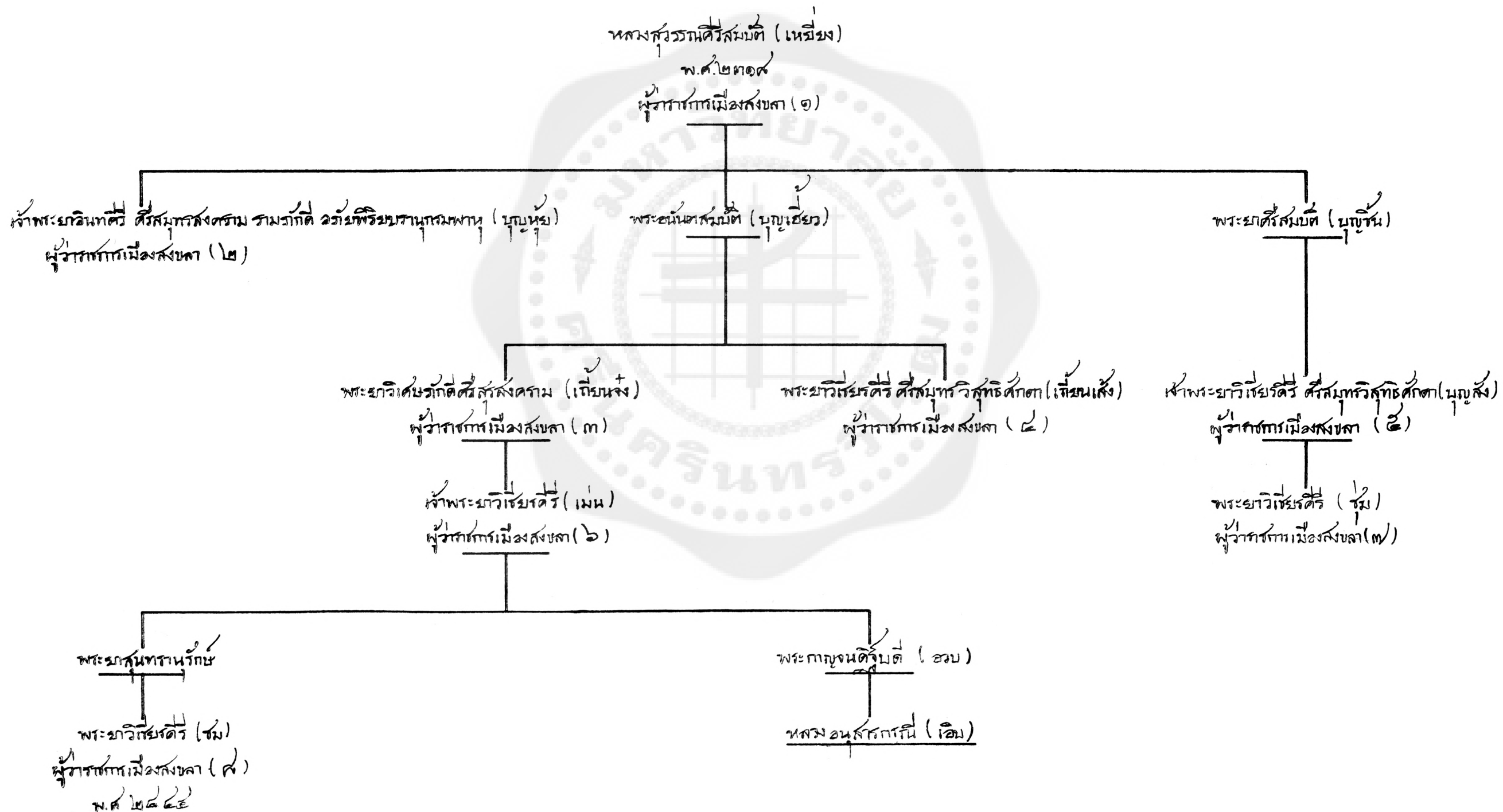
เมื่อออกจากราชการแล้ว ทั้งๆ ที่มีญาติพี่น้องอยู่ในกรุงเทพ ฯ และตนเองก็เป็นคนกรุงเทพ ฯ บุตรธิดารุ่นใหญ่อยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่ความรู้สึกและชีวิตขาดจากชนบทไม่ได้ จึงได้พาครอบครัวไปอยู่จังหวัดพิษณุโลก โดยประกอบอาชีพเป็นทนายความและธุรกิจอยู่ที่ตัวจังหวัดและอำเภอรอบนอก และหลังจากอยู่ที่พิษณุโลกระยะหนึ่ง ก็ย้ายครอบครัวไปอยู่ที่ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ต่อมาเมื่ออายุมากขึ้น และบุตรธิดาก่อয় ๆ จากมาศึกษาและประกอบอาชีพในกรุงเทพ ฯ ต่างอ้อนวอนให้มาอยู่ในกรุงเทพ ฯ เพื่อจะได้ปรนนิบัติสนองคุณ ชักไม่ได้จึงอพยพมาอยู่ในละแวกสวนปลายซอยเขมาเนรมิตร บางโพ ใกล้สะพานพระราม ๖

แล้วในที่สุดในวันสุดท้าย วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๔๘ ได้ไปรดน้ำธูปบูชาและมารดาที่บ้านหลวงอภิรมย์โกษากรน้องชาย เมื่อกลับบ้านเป็นที่เรี่ยวร้อยเข้านอนตามเวลา พอประมาณ ๒๒ น. ก็ถึงแก่กรรมในขณะนอน มิได้แสดงอาการล่วงหน้า แก่ผู้อยู่ใกล้ชิดแต่อย่างใด

ท่านไม่มีทรัพย์สินสมบัติตกทอดมา มีรายได้แต่เฉพาะเงินเดือนและบำนาญ ไม่หยิบยืมเป็นหนี้สินแต่อย่างใด ได้ให้การศึกษาตามกาลสมัยและฐานะ ได้ให้บุตรธิดาผ่านชีวิตในชนบท และอบรมสั่งสอนถ่ายทอดความมีทิวภูมิมานะบากบั่น ในที่สุดบุตรธิดาต่างได้ตั้งตัวเป็นหลักฐานทั่วกัน จึงทำให้ท่านสู่ปรโลกด้วยอาการสงบ อันเป็นความปรารถนาของท่าน และคนไม่น้อยทุกชาติทุกภาษาที่จะตายด้วยความสงบ นับว่าท่านได้บรรลุซึ่งความปรารถนาแล้ว ภริยา บุตรธิดาและหลาน ๆ ร่วมใจกันปรารถนาให้วิญญาณของท่านสู่สุคติสมดังที่ท่านได้เคยกล่าวปรารถนาไว้ในการถึงแก่กรรมของตน

สกุล
 หลวงอนุสารกรณีนี (เอิบ ณสงขลา)
 เป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา จากอดีตต่อนานมา ๘ คน.
 ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงระบบเทศาภิบาล
 พ.ศ. ๒๓๑๘ — ๒๔๕๕.

ภาคที่ ๑

พงศาวดารเมืองสงขลา

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์

เรียบเรียง

ข้าพเจ้า พระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ได้คิดเรียบเรียงเรื่องราวตระกูลเมืองสงขลาขึ้นไว้ เพื่อจะได้ทราบทั่วกัน

เดิมครั้ง ๑ เมืองสงขลาเป็นเมืองแขก ตั้งอยู่ริมเขาแดง เจ้าเมืองชื่อสุลต่าน-สุเลมัน ๆ ได้สร้างบ้อมขุดคูเมืองและจัดแจงสร้างบ้านเมืองเสร็จแล้ว ยอมขึ้นกับกรุงศรี-อยุธยาโบราณ ครั้นสุลต่านสุเลมันถึงแก่อนิจกรรมแล้ว บุตรและหลานคนหนึ่งคนใดก็ไม่ได้เป็นผู้ครองเมืองสืบตระกูลต่อไป เมื่อสุลต่านสุเลมันสร้างบ้านเมืองขึ้นนั้น ไม่ปรากฏว่าศักราชเท่าใด ทั้งแต่สุลต่านสุเลมันถึงอนิจกรรมแล้ว เมืองก็กรกร้างว่างเปล่าอยู่ช้านาน แต่บ้อมที่ฝั่งศพสุลต่านนั้น ราษฎรเรียกกันว่ามรhumต่อมาจนทุกวันนี้ เมื่อปีมะเมียโทศก ศักราช ๑๑๑๒ จีนคนหนึ่งแซ่เฮา ชื่อเหยียง ชาวเมืองเจียงจันทู ทำปลบ้านเส้หันเหนือเมืองแอมุย มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเก่าของสุลต่านริมเขาแดง ราษฎรชาวบ้านชวนกันเรียกจีนเหยียงว่า ตัวแปะ ๆ ทำสวนปลูกผักกาดขายอยู่ปีหนึ่ง ครั้น ณ ปีมะแมตรีศก ตัวแปะเรือเรือขึ้นไปอยู่ตำบลบ้านทุ่งอาหวังแขวงเมืองจะนะ สร้างสวนปลูกพลูขายอยู่ ๓ ปี ครั้น ณ ปีระกาเบญจศก ตัวแปะกลับลงมาตั้งเรือนอยู่ตำบลบ้านบ่อทราย ที่บ้านหลวงบริรักษ์ภูเบศร์ในเมืองสงขลา ช่วยทาส ๔ กรวให้ตัดโกพงพาง ครั้น ณ ปีชาลสัมฤทธิศก ตัวแปะเรือเรือไปตั้งค้าขายอยู่ปากแหลมสน ตัวแปะมีภรรยากับชาวเมืองพัทลุงมีบุตร ๕ คน บุตรที่ ๑ ชื่อบุญห้วย บุตรที่ ๒ ชื่อบุญเฮียว บุตรที่ ๓ ชื่อบุญชั้น บุตรที่ ๔ ชื่อเถียนแสง บุตรที่ ๕ ชื่อยกแสง

เมื่อ ณ ปีชวศัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๓๐ หลวงนายสิทธิ เป็นที่พระปลัด
เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครถึงแก่กรรม พระปลัดตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า ให้นาย
วิเถียนกรมการชาวเมืองนครศรีธรรมราชมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ทั้งบ้านเรือนอยู่
ปากแหลมสน ราษฎรเรียกกันว่าหลวงสงขลาวิเถียน

เมื่อศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก เจ้าตากยกกองทัพหลวงมาตีเมืองนครศรี-
ธรรมราชแตกแล้ว ยกกองทัพเลยมาตั้งอยู่ ณ เมืองสงขลา หลวงสงขลาวิเถียนหนีเจ้าตาก
ไปกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าตากตั้งให้นายโยมคนชาวเมืองสงขลาเป็นพระสงขลา
ให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ครั้นนั้นตัวแปะทำบุญชั้วทรัพย์สิ่งของ บุตร
ภรรยาข้าทาส กับยาแดง ๕๐ หีบของตัวแปะ ถวายกับเจ้าตากทั้งสิ้น ตัวแปะขอรับทำ
อากรรังนกเกาะสีเกาะห้าถวายเงินปีละ ๕๐ ชั่ง เจ้าตากก็คืนทรัพย์สิ่งของทั้งนั้นให้แก่ตัว
แปะ ทรงรับไว้แต่ยาแดง ๕๐ หีบ แล้วทั้งตัวแปะเป็นที่หลวงอินทศิรมบัติ นายอากร
ทำอากรรังนกเกาะสีเกาะห้า แล้วเจ้าตากขอเอาบุตรที่สามของหลวงอินทศิรมบัติ ชื่อบุญ-
ชั้น พาไปเป็นมหาดเล็กคนหนึ่งอยู่ ณ กรุงเทพฯ ทั้งแต่นั้นมาราษฎรจึงเรียกตัวแปะซึ่ง
เป็นที่หลวงอินทศิรมบัติว่า จอมแหลมสนบ้าง ขว้แปะบ้าง หลวงอินทศิริก็ได้ทำ
อากรรังนกส่งเข้าไปกรุงเทพฯ ทุกปีต่อมามีได้ขาด

ครั้นปีมะเส็งเบญจศก ศักราช ๑๑๓๕ เจ้าตากรับสั่งให้ข้าหลวงเป็นแม่กอง
ออกมาสักเลขเมืองสงขลา ข้าหลวงแม่กองสักเลขออกมาอยู่สองปี ครั้นเสร็จราชการแล้ว
กลับเข้าไปกรุงเทพฯ

ครั้นปีมะแมสัปดาห์ศก ศักราช ๑๑๓๗ (พ.ศ. ๒๓๑๘) หลวงอินทศิรมบัติ
(เหียง) คุมเงินอากรรังนกกับสิ่งของต่างๆ เข้าไปถวายเจ้าตาก ณ กรุงเทพฯ เจ้าตาก
รับสั่งกับข้าราชการว่า หลวงอินทศิรมบัติ (เหียง) คนนี้เป็นข้าหลวงเดิมสามภักดิ์มา
ช้านาน ควรที่จะชุบเลี้ยงให้เป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองผู้ใหญ่ได้ มีรับสั่งว่า พระยาสงขลา (โยม)
เป็นคนไม่ไ้ราชการ ไม่ควรจะให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองสืบต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรด

เกล้าฯ ตั้งให้หลวงอินทศิรมบัติ (เหียง) เป็นหลวงสุวรรณศิรมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา^(๑) ให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช แล้วมีตราโปรดเกล้าฯ ท้าวพระสงขลา (โยม) เข้าไป ณ กรุงเทพฯ ถอดออกเสียจากราชการ หลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง) กลับออกมาถึงเมืองสงขลา ตั้งให้นายฉิมบุตรพระสงขลา (โยม) เป็นขุนรองราชมนตรี กุมไพร่ส่วยที่บกจะนะเก่าหมวดทำราชการอยู่ในหลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง)

เมื่อศักราช ๑๑๓๙ ปีระกานพศก เจ้าพระยานนครศรีธรรมราช มีหนังสือให้กรมการออกมาเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก และบุตรสาวกรมการ บุตรสาวราษฎรชาวเมืองสงขลา พาไปเมืองนครศรีธรรมราชหลายสิบคน ครั้นนั้นหลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เข้าไปเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เจ้าพระยานนครศรีธรรมราช แต่งกรมการให้ไปเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก และบุตรสาวกรมการ บุตรสาวราษฎรชาวเมืองสงขลาพาไปเมืองนครศรีธรรมราชเสียหลายสิบคน ราษฎรได้รับความเดือดร้อนยิ่งนัก ขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง รับสั่งว่าเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลาวิวาทกันไม่รู้แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับกรุงเทพฯ หลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง) กราบถวายบังคมลาออกมาเมืองสงขลา

ครั้นปีชาลจัตวาศก ศักราช ๑๑๔๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ปราบดาภิเษกเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในปีนั้นเจ้าพระยานนครศรีธรรมราชถึงแก่อสัญกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้บุตรชายเจ้าพระยานคร เป็นเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช^(๒) ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กราบบังคมทูลพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เจ้าพระยานนครศรีธรรมราชคนนั้นกับหลวงสุวรรณศิรมบัติผู้ว่าราชการเมืองสงขลาเป็นคนรักใคร่สนิทกัน ขอรับพระราชทานให้เมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกมาถึงหลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง) ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนอย่างแต่ก่อนสืบต่อไป เมืองสงขลาจึงได้กลับไปขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชอีก

(๑) หลวงสุวรรณศิรมบัติ (เหียง) นั้นนับเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลาคนที่ ๑ ในสกุล ณ สงขลา

(๒) เจ้าพระยานคร (พัฒน์)

ครั้น ณ ปีมะโรงศก ศักราช ๑๑๔๖ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหียง) บ่วย
เป็นไข้ หมอพยาบาลอาการหายไม่ ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ หลวง
สุวรรณคีรีสมบัติ (เหียง) ถึงแก่กรรม เป็นหลวงอินทคีรีสมบัติคุมเลขาอากรรังนก
อยู่ ๖ ปี เลื่อนเป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ๙ ปี เมื่อถึงแก่กรรม
อายุได้ ๖๘ ปี บุตรและหลานได้ฝังศพไว้ริมเขาแหลมสน จารึกอักษรจีนไว้ในบ้ายศิลา
ตามอย่างธรรมเนียมจีนแล้ว

ในปีมะโรงศกนั้น นายบุญหุยบุตรที่หนึ่งหลวงสุวรรณคีรีสมบัติเข้าไปเฝ้า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ณ กรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้นายบุญหุยเป็นที่หลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้ว่าราชการเมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ
(บุญหุย) กราบถวายบังคมลาออกมาเมืองสงขลา

เมื่อปีมะเส็งสัปตศก ศักราช ๑๑๔๗ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงเป็นแม่กอง
ออกไปสักเลขเมืองสงขลา สักแขนขาได้เลข ๗๖๗๒ คน เมื่อปีมะเส็งสัปตศก มีตรา
โปรดเกล้าฯ ออกมาเมืองสงขลา ให้ต่อเรือหุ้ม ๓๐ ลำ ปากกว้างแปดศอกยาวเก้าวา
สำหรับรักษาพระนคร หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุย) เกณฑ์ไพร่ตัดไม้ต่อเรือยังไม่เสร็จ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงจักรเจษฎาเสด็จออกมาเร่ง
ให้ต่อเรือตั้งพลับพลาประทับอยู่ ณ บ้านบ่อเตย ประทับแรมอยู่เดือนหนึ่ง เรือที่ต่อยังไม่
สำเร็จเสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพฯ

ครั้น ณ ปีมะเมียอัฐศก ศักราช ๑๑๔๘ พม่าข้าศึกยกกองทัพมาตีเมืองนคร
ศรีธรรมราชแตก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร
สถานมงคลยกกองทัพหลวงเสด็จออกมาตีเอาเมืองนครคืนได้ ยังประทับอยู่ที่เมืองนคร-
ศรีธรรมราช ครั้นนั้นขุนรองราชมนตรีเป็นบุตรพระสงขลา (โยม) นอกราชการ ชักเคือง
กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ขุนรองราชมนตรีทราบวา
เมืองนครศรีธรรมราชเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ขุนรองราชมนตรีมีใจกำเริบ ช้องสมผู้คน
บ่าวไพร่ในกองขุนรองราชมนตรี ทำสินค้าที่บ้านศรีชะเขา จะเข้าตีเอากำยตำบลบ้าน

บ่อย่างฟากน้ำตะวันออกหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) ทราบว่าขุนรองราชนทรีกิดกบฏ จึงแต่งให้กรมการขึ้นไปกวาดต้อนคนในแขวงเมืองสงขลา มาทางบกทางเรือ ขุนรองราชนทรีให้คนไปสะกดทางซึ่งเอาคนทางบกทางเรือเสียสิ้น ได้คนและเรือมากแล้วก็รวบรวมกันอยู่ที่บ้านศรีชะเขา หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) เห็นว่าคนในค่ายน้อยท่วจึงจัดแจงผ่อนบุตรภรรยาชนเข้าของลงเรือใหญ่ถอยไปทอดอยู่ที่เกาะหนูสองลำ แต่ตัวหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) อยู่ในค่ายตำบลบ้านบ่อย่าง ขุนรองราชนทรีให้นายทิดเพชรคุมไพร่พันเศษ ขุนรองราชนทรีคุมไพร่พันเศษ เวลาเช้าเข้าตีค่ายตำบลบ้านบ่อย่าง นายทิดเพชรเข้าตีค้ำนทักมิด ขุนรองราชนทรีเข้าตีค่ายค้ำนทักมิดหน้า หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) อยู่ในค่ายได้ยิงปืนคาบศิลาถูกขุนรองราชนทรีแต่ไม่บาดเจ็บ ถูกไพร่ในลำเรือของขุนรองราชนทรีบาดเจ็บตกน้ำตายเป็นอันมาก ขุนรองราชนทรีล่าทัพไปอยู่แหลมฝาด คนรักษาค่ายค้ำนทักมิดเป็นใจเข้าด้วยขุนรองราชนทรี เปิดประตูให้นายทิดเพชรเข้าในค่ายได้ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) เห็นการจะต่อสู้ขุนรองราชนทรี นายทิดเพชรไม่ได้ จึงลงเรือเล็กหนีไปขึ้นเรือใหญ่ที่เกาะหนูใช้ใบเข้าไปกรุงเทพ ฯ ขณะนั้นขุนรองราชนทรีตั้งเมืองสงขลาอยู่ ๔ เดือน หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) เข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ขุนรองราชนทรีบุตรพระสงขลา (โยม) นอกราชการกับนายทิดเพชรเป็นกบฏตีเอาเมืองสงขลาได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับสั่งว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวงไปประทับอยู่ที่เมืองนครแล้ว ให้หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) ตามไปกราบบังคมทูลที่เมืองนครศรีธรรมราชเถิด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงขลา (โยม) นอกราชการบิดาขุนรองราชนทรี ออกมาด้วยหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) ๑ ให้บุตรภรรยาอยู่ที่กรุงเทพ ฯ พระสงขลา (โยม) นอกราชการกับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) ออกมาเรือลำเดียวกัน มาถึงเมืองนครศรีธรรมราช พระสงขลา (โยม) นอกราชการ กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กราบบังคมทูลว่าขุนรองราชนทรีกับนายทิดเพชรเป็นกบฏตีเอาเมือง

สงขลาได้ รับสั่งว่าให้พระสงขลา (โยม) นอกราชการ กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห้อย) ออกมาทำพลับพลาไว้ที่เมืองสงขลา ก่อน เสร็จราชการเมืองนครฯ แล้วจะเสด็จ มาเมืองสงขลา พระสงขลา (โยม) นอกราชการกับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห้อย) กราบถวายบังคมลา มาเมืองสงขลา ให้นายหมวนายกองเกณฑ์ไพร่ทำพลับพลาที่ตำบล บ้านบ่อพลับ ขุนรองราชมนตรีก็มาทำพลับพลาอยู่ด้วย ทำพลับพลาอยู่ ๑๘ วัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวงเสด็จมาถึงเมืองสงขลา ขึ้น ประทับพลับพลาตำบลบ้านบ่อพลับ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห้อย) พระสงขลา (โยม) นอกราชการ ขุนรองราชมนตรีกับนายทิดเพชรเข้าเฝ้าพร้อมกัน ทรงพระกรุณารับสั่งถาม ตามธรรมเนียมแล้ว ทรงพระกรุณาให้มีตราไปหาตัวพระยาไทร พระยาตรังกานุ พระยา กลันตัน พระยาปัตตานี เข้ามาเฝ้าให้พร้อมกันที่เมืองสงขลา จะได้ทรงจัดแจงบ้านเมืองให้ เรียบร้อย พระยาไทร พระยาตรังกานุ พระยากลันตัน แต่งให้บุตรหลานศรีทวันกรมการ นำพาสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย แต่พระยาตานีแข็งท้าวอยู่ ทรงขัดเคืองพระยาตานี ทรงพระกรุณารับสั่งว่า ให้กองทัพหลวงออกไปเหยียบเมืองตานีเสียให้ยับเยิน ขณะนั้น แยกเมืองตานีพาเรือมาค้าขายอยู่ที่เมืองสงขลาลำหนึ่ง รับสั่งให้ยึดเอาคนและเรือไว้มัดบ ำให้ขุนรองราชมนตรีเป็นผู้คุม ครั้นนั้นนายจันทองเพื่อน ๑๐ กรว เป็นไทยเดิมเมืองนคร ศีร์ธรรมราช ตกไปอยู่เมืองตานีเสียช้านาน พาบุตรภรรยาหนีเข้ามาเมืองสงขลา นายจัน-ทองแจ้งความกับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห้อย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาว่า พระยา-ตานีทราบความว่ากองทัพหลวงจะยกไปตีเมืองตานี พระยาตานีให้เกณฑ์ไพร่ทำค่ายที่ ปากน้ำเมืองตานีค่ายหนึ่ง ที่บ้านพระยาตานีค่ายหนึ่ง กวาดเอาผู้คนเข้าไว้ในค่ายเป็นอัน มาก นายจันทองเห็นเรือกองทัพใหญ่ทอดอยู่ปากน้ำเมืองตานี ๗ ลำ แยกเมืองตานีเห็น เรือกองทัพไทยหน้าเมืองตกใจกลัว ประชุมพูดกันว่า ตายายแขกสั่งไว้ว่าศึกมาแต่ทิศนี้ ให้สู้ สึกมาแต่อุดรอย่าให้สู้เลย บัดนี้กองทัพหลวงมาทอดอยู่หน้าเมืองตานีแล้ว ให้คิดอ่าน อพยพหนีเถียว พวกแขกเมืองตานีพูดกันดังนี้ นายจันทองกลัวว่าพระยาตานีจะฆ่าบุตร ภรรยาของนายจันทองเสีย นายจันทองก็คิดอ่านสอดแนมเข้าไปฟังการในบ้านพระยาตานี

ไฉนพระยาตานีปรึกษากับศรีทวันกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยว่า กองทัพไทยยกมาทอดอยู่ที่ปากน้ำเมืองตานีแล้วจะคิดอย่างไร นายจันทองรับอาสา กับพระยาตานีว่า นายจันทองจะขอเป็นแม่กองคุมพวกนายจันทองและพวกแขกลงไปรักษาค่ายปากน้ำเมืองตานีไว้ ไม่ให้กองทัพไทยยกเข้ามาในเมืองตานีได้ จะขอปืนใหญ่ปืนน้อยกระสุนดินคำเสมียงอาหารกับเรือปากกว้าง ๕ คอกสักลำ ถ้านายจันทองยิงเรือกองทัพไทยจมลง นายจันทองจะได้ลงเรือไปจับเอาพวกกองทัพไทยโดยง่าย พระยาตานีก็เห็นด้วยจึงจัดเสมียงอาหารกระสุนดินคำกับเรือลำหนึ่ง ให้นายจันทองไปรักษาค่ายปากน้ำ นายจันทองกับเพื่อนนายจันทองจัดแจงเรือพร้อมแล้ว เวลากลางคืนนายจันทองกับพวกเพื่อนพาเรือเล็กลอดเข้าไปเมืองตานี ขึ้นไปเรือนชนขาวของและบุตรภรรยาลงเรือมาทอดอยู่ที่ค่ายปากน้ำ เวลาเช้า นายจันทองเพื่อนนายจันทองแต่งตัวเป็นคนไทย ออกเรียกกองชวามาใกล้เรือกองทัพไทย นายจันทองร้องบอกพวกเรือกองทัพไทยว่า ไหยังปืนเกิด พวกแขกในเมืองตานีจัดแจงจะพาบุตรภรรยานี้อยู่แล้ว พวกญวนกองทัพไทยเรียกให้นายจันทองแอบเรือเข้าไปใกล้จะได้สืบข่าวราชการ นายจันทองบอกความว่า หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุย) แต่งให้มาสืบราชการเมืองตานี ได้ความแล้วขำอยู่ไม่ได้ จะเร่งรีบกลับไป นายจันทองก็แจวเรือมาเมืองสงขลา มาสักครู่หนึ่งพวกเรือกองทัพไทยยิงปืนใหญ่ พวกแขกในค่ายปากน้ำยิงปืนใหญ่รับนัดหนึ่ง แล้วพวกแขกออกจากค่ายปากน้ำเข้าเมืองตานี แขกในเมืองตานีแตกตื่นพาอพยพออกจากเมืองไปเป็นอันมาก พวกญวนกองทัพไทยเห็นแขกทั้งค่ายปากน้ำเสีย กองทัพไทยลงเรือสำปั้นขึ้นบนตลิ่งเข้ามาอยู่ในค่ายปากน้ำ นายจันทองมาพบเรือกองทัพไทยที่หน้าเมืองเทศา ๓ ลำ นายจันทองบอกว่ากองทัพไทยตีค่ายปากน้ำเมืองตานีได้แล้ว ให้เร่งรีบไปเกิด นายจันทองก็เลยมาถึงบ้านแหลมทรายปากน้ำเมืองสงขลา พวกข้าหลวงกองตระเวนซึ่งรักษาปากน้ำเมืองสงขลา เรียกให้นายจันทองหยุดเรือ นายจันทองบอกว่าเรือสืบราชการร้อนเร็วจะหยุดขำอยู่ไม่ได้ นายจันทองแจวเรือเลยเข้ามาในเมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุย) ได้ทราบความดังนั้นแล้ว พาตัวนายจันทองเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า หลวง

สุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) แต่งเรือเล็กให้นายจันทองกับเพื่อน ๔ คน เล็ดลอดเข้าไป
 สืบราชการเมืองตานี ทราบความว่าแขกเมืองตานีไม่คิดจะสู้ศึกจะหนีทั้งสิ้น นายจันทอง
 ได้บอกเรือกองทัพน่านซึ่งไปทอดอยู่ปากน้ำเมืองตานีให้ยิงปืนใหญ่ พวกแขกได้ยินเสียง
 ปืนหนีออกจากค่ายปากน้ำเข้าในเมือง กองทัพน่านซึ่งเอาก่ายปากน้ำเมืองตานีได้แล้ว
 แยกในเมืองตานีพาอพยพหนีไปเป็นอันมาก รับสั่งว่าหลวงสุวรรณคีรี (บุญห่วย) อุตส่าห์
 แต่งให้คนไปสืบราชการเมืองตานีได้ความชัดแจ้งดังนี้สนิทศ รับสั่งให้เร่งจัดแจงกองทัพลง
 ไประดมตีเมืองตานี จับเอาตัวพระยาตานีให้จงได้ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย)
 กราบบังคมทูลว่า แขกเรือเมืองตานีซึ่งให้ขุนรอนราชมนตรีคุมไว้นั้นพาเรือหนีไปได้
 กับพระยาจะนะน้องพระยาพัทลุงกิดกบฏมีหนังสือลับไปถึงหม่าข้าศึก ไหยกมาตีเมือง
 สงขลา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพัทลุงพี่ชายพระยาจะนะเป็นตระลาการ
 ชำระพระยาจะนะรับเป็นสหาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับสั่งให้ประหารชีวิตเสีย
 พร้อมด้วยขุนรอนราชมนตรี แต่นายทิดเพชรนั้นเข้าหาพระยากลาโหมราชเสนาฯ กราบ
 บังคมทูลขอรับพระราชทานโทษนายทิดเพชรไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวัง
 บวรสถานมงคล เสด็จยกทัพหลวงลงไปประทับอยู่เมืองตานี พวกกองทัพบีบตัวพระยาตานี
 ได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำตัวพระยาตานีไว้ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้พวกกองทัพบีบขึ้นทองเหลืองใหญ่ในเมืองตานี ๒ กระบอกลงเรือรบ แต่เป็นกระบอก
 หนึ่งตกน้ำเสียที่ท่าหน้าเมืองตานี ได้ไปแต่กระบอกเดียว คือ ปืนนางพระยาตานีเดียวนี้
 ประทับอยู่เมืองตานีเดือนเศษ เสร็จราชการแล้วยกทัพหลวงเสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพฯ
 ครั้นนั้นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) กับนายบุญเฮี้ยว นายบุญชั้น ผู้น้องตามเสด็จ
 เข้าไป ณ กรุงเทพฯ นายทิดเพชรก็เข้าไปกับพระยากลาโหมราชเสนา ครั้นถึงกรุงเทพฯ
 หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย) กับ นายบุญเฮี้ยว นายบุญชั้น ผู้น้อง ขึ้นเฝ้าพระบาท-
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนให้หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญห่วย)
 เป็นพระยาสุวรรณคีรีสมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ให้นายบุญเฮี้ยวเป็นพระอนันตสมบัติ

ให้นายบุญขึ้นเป็นพระพิเรนทรภักดี ให้นายเถียนแสงเป็นพระสุนทรนุรักษ์ เป็นผู้ช่วยราชการทั้ง ๓ คน แต่พระอนันตสมบัติ (บุญเขียว) นั้นโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองจะนะด้วย แต่เมืองสงขลาให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม พระยาสุวรรณกิริสมบัติ (บุญห้วย) กับพระอนันตสมบัติ พระพิเรนทร์ พระสุนทรนุรักษ์ กราบถวายบังคมลาพาบุตรภรรยาออกมาเมืองสงขลา ในปีวอกสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๕๐ ครั้น ณ ปีจอโทศก พระอนันตสมบัติ (บุญเขียว) ถึงแก่กรรมที่เมืองจะนะ ได้ทำการเผาศพและเชิญอัฐมาฝังไว้ที่ริมเขาแหลมสน ทำเป็นช่องสุยตามธรรมเนียมเสร็จแล้ว พระยาสงขลา (บุญห้วย) มีใบบอกให้นายเถียนจิ่งบุตรพระอนันตสมบัติ ถือเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า พระอนันตสมบัติ (บุญเขียว) ถึงแก่กรรม พระอนันตสมบัติมีบุตรชาย ๓ คน บุตรที่ ๑ ชื่อเถียนจิ่ง บุตรที่ ๒ ชื่อเถียนแสง บุตรที่ ๓ ชื่อเถียนไล่ต่างมารดา พระยาสงขลา (บุญห้วย) ขอพระราชทานถวายนายเถียนจิ่งเป็นมหาดเล็กทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ในกรุงเทพฯ นายเถียนจิ่ง บุตรพระอนันต์ (บุญเขียว) ก็ทำราชการเป็นมหาดเล็กอยู่ ณ กรุงเทพฯ สืบต่อมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปรีกษากับข้าราชการว่า จะได้ผู้ใดเป็นผู้ว่าการเมืองจะนะ พระยากลาโหมราชเสนากราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทานให้นายทิตเพ็ชรเป็นผู้ว่าราชการเมืองจะนะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้นายทิตเพ็ชรเป็นพระมหานุภาพปราบสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ คุณสมบัติช่วยดีบุกแก้ว หมวกขึ้นกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่เมืองจะนะให้อยู่ในบังคับเมืองสงขลาตามเดิม พระมหานุภาพปราบสงคราม (ทิตเพ็ชร) กราบถวายบังคมลาออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ ณ เมืองจะนะ

ครั้น ณ ปีกุนทรศก ศักราช ๑๑๕๓ โทะสาเหตมาแต่ประเทศอินเดียเป็นกนรู้เวทมนตร์วิชาต่าง ๆ ไปคบคิดกับพระยาตานีให้ยกทัพมาตีเมืองสงขลา ท้าพระยาตานียกมาตั้งอยู่ที่ริมเขาสะโมรง หลังเขาลูกช้าง พระยาสงขลา (บุญห้วย) เหน็ดไพร่ไปตั้งค่ายรับอยู่ริมคลองสะโมรง แล้วมีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาขอกองทัพลวง

มาช่วยฉบับหนึ่ง มีหนังสือไปขอกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชมาช่วยฉบับหนึ่ง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยกกองทัพมาตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านป่อเตยค่ายหนึ่ง ให้มาตั้งอยู่ตำบลบ้านป่ออย่างค่ายหนึ่ง เจ้าพระยานครศรีธรรมราช กับพระยาสงขลา (บุญหุย) ปรีक्षाกำหนดวันจะเข้าตีค่ายโตะสาเหยกให้พร้อมกันในวันนั้น พวกอ้ายโตะสาเหยกยกอ้อมมาทางบางกระดาน ถึงหน้าค่ายตำบลบ้านป่ออย่าง พวกทัพเมืองนครศรีธรรมราชยิงปืนถูกอ้ายพวกโตะสาเหยกตายประมาณสามร้อยคน พวกอ้ายโตะสาเหยกก็ล่าทัพกลับไป กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชเมืองสงขลาไล่ตามไปทันได้รับกับพวกแขกถึงทะเลมบอน พวกแขกแตกเข้าค่ายหลังเขาสูงข้าง อ้ายโตะสาเหยกเสกน้ำมันตีไปรยอยู่ประตูก่าย กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา หักเข้าค่ายไต่ยิงอ้ายโตะสาเหยกตายอยู่กับที่ พวกแขกก็ตายเป็นอันมาก ที่เหลือตายก็แตกหนีไปสิ้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระยาสงขลา (บุญหุย) ให้กองทัพยกตามไปตีเอาเมืองตานีกลับคืนได้ กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา ยกกลับมาถึงเมืองสงขลา ๔ วัน ๕ วันกองทัพหลวงจึงยกออกมาถึงหาทันได้สู้รบกับแขกเมืองตานีไม่ พักกองทัพอยู่ในเรือหน้าค่ายตำบลบ้านป่ออย่างอยู่หลายเวลา พวกญวนในกองทัพวิวาทหุบตีกันกับพวกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาไปห้ามปรามก็ไม่ทัน พวกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ไปกราบเรียนเจ้าพระยานครว่า พวกญวนกองทัพเรือกระทำข่มเหงหุบตีพวกกองทัพเมืองนครเจ็บป่วยเป็นหลายคน พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาอยู่ด้วยก็ไม่ห้ามปราม เจ้าพระยานครขัดเคืองกับพระยาสงขลาและพระสุนทรนุรักษ์เท่านั้นมากองทัพกรุงเทพ ฯ และกองทัพเมืองนครพักอยู่เมืองสงขลา ๗ เดือน จึงยกกองทัพกลับไป หลวงปลัด (อ้าย) เมืองสงขลาติดตามเจ้าพระยานครไปเสียด้วย ในปีนั้นพระยาสงขลา (บุญหุย) กับเจ้าพระยานครเข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพ ฯ เจ้าพระยานครกราบบังคมทูลกล่าวโทษพระยาสงขลา (บุญหุย) ว่าทำข่มเหงกับเมืองไทรบุรี ยกเอาตำบลบ้านพะตงกับตำบลบ้านการัวแขวงเมืองไทรบุรีเสีย และยุให้พวกญวนกองทัพวิวาทหุบตีกันกับพวกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

รับสั่งถามพระยาสงขลา (บุญห้อย) ตามคำเจ้าพระยานครศรีธรรมราชกล่าวโทษ พระยา-
สงขลา (บุญห้อย) กราบบังคมทูลว่าที่ตำบลบ้านพะตงการำเป็นที่เขตแดนเมืองสงขลา
แต่เดิม พระยาสงขลา (บุญห้อย) หาได้ทำข่มเหงกับเมืองไทรบุรีไม่ และพวกญวนกองทัพ
หลวงทูปตักกับพวกเมืองนครศรีธรรมราชนั้นวิวาทกันขึ้นเอง พระยาสงขลาและพระสุนทร-
นุรักษ์ผู้ช่วยราชการ เหลือสติกาลังที่จะห้ามปรามพวกกองทัพหลวงและพวกกองทัพเมือง
นครศรีธรรมราช ซึ่งพระยาสงขลา (บุญห้อย) และพระสุนทรนุรักษ์ จะได้ให้พวกกอง
ทัพวิวาทกันนั้นหามิได้ ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ รับสั่งว่า พวกกองทัพทั้งสองทัพไม่อยู่ได้
บังคับพระยาสงขลา (บุญห้อย) วิวาทกันขึ้นเองจะปรับโทษพระยาสงขลา (บุญห้อย)
พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการนั้นไม่ชอบ ที่ตำบลบ้านพะตงการำนั้นถึงจะเป็นเขตเมือง
ไทรบุรีก็จริง แต่เมืองสงขลาที่เมืองไทรบุรีและเมืองตานีได้ เมืองสงขลามีความชอบมาก
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยกที่ตำบลบ้านพะตง ตำบลบ้านการำให้เป็น
เขตแดนเมืองสงขลา ที่ตำบลบ้านพะตงการำจึงได้เป็นแขวงเมืองสงขลาแต่ครั้งนั้นสืบต่อ
มา แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (บุญห้อย) เป็นเจ้าพระยาอินทริ-
ศรีสมุทรสงครามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา^(๑) ยกเมือง
สงขลาเป็นเมืองเอกให้ขึ้นกับกรุงเทพฯ โปรดเกล้าพระราชทานยกเมืองไทรบุรี เมือง
ตานี เมืองตรังกานู ให้ขึ้นกับเมืองสงขลา เจ้าพระยาสงขลาอยู่ในกรุงเทพฯ ได้แก้
เคื่อน กราบถวายบังคมลากลับไปออกมาเมืองสงขลา

ครั้น ณ ปีฉลูเบญจศก ศักราช ๑๑๕๕ พระเจ้านะ (ทิศเพ็ชร) ถึงแก่กรรม
เจ้าพระยาสงขลา (บุญห้อย) มีใบบอกให้จันเ่งซึ่งมาแต่เมืองซีจิวัหุ เป็นเพื่อนร่วมสุข
ทุกข์กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหียง) ถูเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณา ณ กรุงเทพฯ
ขอรับพระราชทานให้จันเ่งเป็นพระเจ้านะสืบต่อไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
จันเ่งเป็นพระมหานุกาภาพปราบสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ พระเจ้านะ (เ่ง) ถวาย
เงินขวัญชัยบุตรที่หนึ่งให้ทำราชการเป็นมหาดเล็กอยู่ ณ กรุงเทพฯ นายบัวแก้วบุตร

(๑) ในจดหมายเหตุของกรมพระอาลักษณ์ว่าเป็นเจ้าพระยาพิไชยศิริศรีสมุทรสงคราม

พระจะนะ (ทิดเพชร) เข้าไปทำราชการเป็นมหาดเล็กอยู่ ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับจีน
ขวัญชัย พระจะนะ (เค่ง) กลับออกมาว่าราชการเมืองจะนะ

ครั้น ณ ปีเถาะสัปตศก ศักราช ๑๑๕๗ พม่าข้าศึกยกกองทัพเรือมาตีเมือง
กลางแตก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค) กับพระยาวิเศษ
โกษาเป็นแม่ทัพ โปรดเกล้าฯ ให้นายเถียนจ๋มมหาดเล็กบุตรพระอนันตสมบัติเป็นหลวง
นายฤทธิ์ ออกมาในกองทัพเจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค) ค่าย เจ้าพระยาพลเทพยกกอง
ทัพเรือออกมาขึ้นเดินกองทัพที่เมืองชุมพรไปเมืองกลาง เจ้าพระยาพลเทพให้หลวงนาย
ฤทธิ์ (เถียนจ๋ม) เชิญท้องตราออกมาเมืองสงขลา ในท้องตราโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระ-
ยาสงขลา (บุญห้อย) ยกกองทัพไปถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ แล้วให้เกณฑ์ไพร่เมืองสงขลา
เมืองจะนะ ให้หลวงนายฤทธิ์ยกไปช่วยตีเมืองกลาง เจ้าพระยาสงขลา (บุญห้อย) เกณฑ์
ไพร่เมืองสงขลาได้เจ็ดร้อยคน ให้หลวงพลเป็นนายทัพ เกณฑ์ไพร่เมืองจะนะได้สองร้อย
คน ให้จีนขวัญชัยมหาดเล็กบุตรพระจะนะ (เค่ง) เป็นนายทัพ รวมไพร่เมืองสงขลา
เมืองจะนะเก้าร้อยคน มอบให้หลวงนายฤทธิ์ยกไปทางเมืองพัทลุง ไปสมทบกับเจ้า
พระยาพลเทพที่เมืองตรัง แล้วเจ้าพระยาสงขลา (บุญห้อย) เกณฑ์ไพร่สองร้อยคน ให้
หลวงจ๋มมหาดไทยยกไปตั้งถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ กองทัพเจ้าพระยาพลเทพกับพระยาวิเศษ
โกษาหลวงนายฤทธิ์ยกไปถึงเมืองกลาง ได้ยกเข้าตีพวกพม่าข้าศึกแตกหนีกลับไป เจ้า
พระยาพลเทพจัดการการเมืองกลางอยู่ปี ๑ เสร็จราชการแล้วยกกองทัพมาเมืองสงขลา
ทางเมืองตรัง ครั้นนั้นค่าตุบักหลันเจ้าเมืองยี่ริงคิดกบฏ เจ้าพระยาพลเทพจัดให้กองทัพ
เมืองพัทลุง เมืองสงขลา สมทบกับกองทัพหลวง ให้หลวงนายฤทธิ์ยกกองทัพออกไปตี
เมืองยี่ริง หลวงนายฤทธิ์ยกกองทัพออกไปตีทัพค่าตุบักหลันเมืองยี่ริงถึงทะเลสมบอน จับตัว
ค่าตุบักได้ จึงได้แยกเมืองตานีออกเป็น ๗ เมืองตามพระบรมราชานุญาต เหตุด้วยเมืองตานี
เมืองเดียวมีกำลังมาก เมืองสงขลา มีกำลังน้อย แล้วตั้งให้นายพ่ายทหารเอกเมืองสงขลาเป็น
ผู้ว่าราชการเมืองยี่ริง จัดราชการแยกเมืองตานีอยู่ ๖ เดือนเสร็จราชการแล้ว ยกกองทัพ
พาตัวค่าตุบักกลับเข้าเมืองสงขลา เจ้าพระยาพลเทพ พระยาวิเศษโกษา หลวงนายฤทธิ์ยก

กองทัพกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ เมืองสงขลาเป็นปกติไม่มีทัพศึกอยู่ ๒ ปี ในระหว่างเมืองสงขลาเป็นปกติอยู่ ๒ ปีนั้น เจ้าพระยาอินทกิริ ได้สร้างพระอุโบสถวัดยางทองขึ้นอาราม ๑ โรงพระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสอาราม ๑ รวม ๒ อาราม และเจ้าพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากแหลมสน

ศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ ในจุลศักราช ๑๑๗๑ พม่ายกกองทัพเรือรวม ๒๐๐ ลำมาตีเอาเมืองถลางได้อีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยายมราชยกกองทัพหลวงออกมาขึ้นเดินบกทางเมืองชุมพร และโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงนายฤทธิ์เชิญท้องตราออกมาถึงเจ้าพระยาสงขลา ให้เจ้าพระยาสงขลายกกองทัพไปถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ และให้เกณฑ์ไพร่เมืองไทรบุรียกไปสมทบทัพเจ้าพระยายมราชด้วย และให้หลวงนายฤทธิ์คุมไพร่เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ยกไปสมทบทัพเจ้าพระยายมราชที่เมืองตรัง เจ้าพระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่พลเมืองให้หลวงนายฤทธิ์พันคนยกไปเมืองตรังทางเมืองพัทลุง และเกณฑ์ไพร่เมืองพัทลุงไป ๕๐๐ คนด้วย แล้วเจ้าพระยาสงขลาคุมไพร่ ๔๐๐ คนยกไปตั้งอยู่ที่เมืองไทรบุรี แล้วเกณฑ์ไพร่เมืองไทร ๑๐๐๐ คนเรือ ๓๐ ลำ แต่งให้พระยาปลัดเมืองไทรเป็นนายทัพ รีบยกไปสมทบกับเจ้าพระยายมราชที่เมืองตรัง เจ้าพระยายมราชรวมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไทรบุรี ได้พร้อมแล้วยกกองทัพไปตีเมืองถลาง พม่าข้าศึกแตกหนีไป เจ้าพระยายมราชตีได้เมืองถลางคืนแล้วเกณฑ์ไพร่เมืองนคร เมืองสงขลา เมืองพัทลุงให้อยู่รักษาเมืองถลาง จักราชการอยู่ ๓ ปี ราชการเรียบร้อยแล้วจึงได้ยกกองทัพกลับกรุงเทพ ฯ เมืองสงขลาไม่มีทัพศึกเป็นปกติอยู่ ๓ ปี เจ้าพระยาอินทกิริ ศรีสมุทรสงครามรามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (บุญหุ้ย) บ่วยโรคชราถึงแก่อสัญกรรม ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมา ๓๔ ปี เจ้าพระยาอินทกิริไม่มีบุตรจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงนายฤทธิ์ (เถียนจิ่ง) บุตรพระอนันต์ (บุญเฮี้ยว) ซึ่งเป็นหลานเจ้า-

พระยาอินทรี เป็นพระยาวิเศษภักดี ศรีสุรสงคราม พระยาสงขลา และโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระยาวิเศษภักดี เชิญตราตั้งออกมาพระราชทานให้พระพิเรนทรภักดี (บุญขึ้น) ซึ่งเป็นน้องต่างมารดาของเจ้าพระยาอินทรี เป็นพระยาศรีสมบัติจางวาง พระราชทานให้นายเถียนเส็ง น้องร่วมมารดากับพระยาวิเศษภักดี เป็นพระสุนทรนุรักษ์ ครั้น ณ วันเดือนหกปีวอกจัตวาศก ศักราช ๑๑๗๔ พระยาวิเศษภักดีพร้อมด้วยญาติพี่น้องได้ จัดแจงเผาศพเจ้าพระยาอินทรีเสร็จแล้ว ได้เชิญอัฐิไปทำช่องสุยตามธรรมเนียมจีนที่ริม เขาแหลมสนเคียงกับช่องสุยหลวงสงขลา (เหียง)

ศักราช ๑๑๗๕ ปีระกาเบญจศก โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุริยพาหจางวาง กรมหมื่นแม่กองออกมาสักเลขเมืองสงขลา ตั้งโรงสักที่ทุ่งบ่อเตย พระยาศรีสุริยพาห สักเลขอยู่ ๒ ปี เสร็จการสักเลขแล้วกลับเข้าไป ณ กรุงเทพฯ ครั้นนั้นพระยาไทรเกิด ขัดเคืองกับเมืองสงขลา จึงไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราชนำ ความขึ้นกราบบังคมทูลทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เมืองไทร ขึ้นกับเมืองนครตามสมควร ในปีนั้นพระยาตรังกานูวิวาทขึ้นกับพระยาถลันตันฯ จึงเข้ามาขอ ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ไม่สมควรจะขึ้นกับเมืองตรังกานูสืบไป พระยาวิเศษภักดีตอบกับพระยา ถลันตันว่ารับไว้ไม่ได้ ด้วยแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรฯ โปรดเกล้าฯ ให้เมืองถลันตันขึ้นอยู่กับเมืองตรังกานู พระยาถลันตันจึงเลยไปขอขึ้นกับ เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครนำความขึ้นกราบบังคมทูลตามที่พระยาตรังกานูกับ พระยาถลันตันวิวาทกัน โปรดเกล้าฯ ให้เมืองถลันตันขึ้นกับเมืองนครตามสมควร เมือง ถลันตันจึงได้ขึ้นกับเมืองนครสืบต่อมา

ครั้น ณ ปีฉลูนพศก ศักราช ๑๑๗๙ พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา เข้า ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ให้พระยาศรีสมบัติจางวาง กับพระ สุนทรนุรักษ์อยู่รักษาเมือง ครั้น ณ เดือน ๖ ปีฉลูนพศก พระยาศรีสมบัติจางวางป่วย เป็นไข้พิษถึงแก่กรรม ครั้นพระยาวิเศษภักดีกลับออกมาถึงเมืองสงขลาป่วยเป็นโบริาณ

โรค ครั้น ณ วันเดือน ๓ ปีมะแม พศ. พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลาถึงแก่กรรม เป็นผู้ว่าราชการเมืองอยู่ ๗ ปี พระยาสุนทรนุรักษ์ (เถียนเส้ง) ให้หลวงพิทักษ์ราชาอยู่รักษาเมือง พระสุนทรนุรักษ์รับเข้าไปเผ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระสุนทรนุรักษ์เป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา และพระราชทานศิลาหน้าเพลิงออกมา เฝ้าศพพระยาศรีสมบัติจางวาง พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลาด้วย พระยาสุนทรนุรักษ์ (เถียนเส้ง) นายพลพ่าย (บุญส่ง) บุตรพระยาศรีสมบัติจางวางกราบถวายบังคมลากลับออกมาเมืองสงขลาพร้อมกัน

ครั้น ณ เดือน ๗ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก ศักราช ๑๑๘๐ พระสุนทรนุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา พร้อมกับหมู่ญาติได้จัดการเผาศพพระยาศรีสมบัติจางวาง พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลาพร้อมกันเสร็จแล้ว ได้เชิญอัฐิพระยาศรีสมบัติจางวาง พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลาไปทำช่องสุยไว้ ณ ที่อันเดียวกันริมเขาแหลมสน พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา (เถียนจ้ง) ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองอยู่ ๗ ปี ได้สร้างโรงพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีอาราม ๑ ยังไม่ทันสำเร็จ ในป็นั้นพระสุนทรนุรักษ์ กับนายพลพ่าย หลวงพิทักษ์ราชา นายแพะบุตรพระสุนทรนุรักษ์ พาเข้าไปเผ้าใต้ผ้าละของธูตีพระบาทถวายพระราชกุศล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระสุนทรนุรักษ์เป็นพระยาวิเชียรคีรี ศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์ มหาพิไชยสงครามรวมภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา โปรดเกล้าฯ ให้นายพลพ่าย (บุญส่ง) เป็นหลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิทักษ์ราชาเป็นพระพิเรนทรภักดี ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้าฯ ให้นายแพะเป็นหลวงสมบัติภิมย์ ผู้ช่วยราชการ กลับออกมารับราชการอยู่ที่เมืองสงขลา ภายหลังจึงโปรดเกล้าฯ ให้นายเหมเป็นหลวงอนุรักษบุบเศร์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้าฯ ให้นายยกแสงเป็นหลวงอุดมบริรักษ์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้าฯ ให้นายหมีเป็นหลวงพิทักษ์สุนทร ผู้ช่วยราชการ

ในปีชวดสัมฤทธิ์ศก ศักราช ๑๑๘๐ นั้น พระยาถลางมีใบบอกเข้าไป ณ กรุงเทพฯ ว่า พม่ายกกองทัพมาตั้งต่อเรือที่เมืองนฤท เมืองตะนาวศรี แต่ไม่ทราบว่

จะไปตีเมืองใด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสรสาแสงคุมไพร่ ๒๐๐ คน ยก
ออกมามุ่งอยู่ที่เมืองสงขลา ให้พระยาพิไชยสงครามคุมไพร่ ๒๐๐ คน ออกมามุ่งอยู่ที่
เมืองพัทลุง ให้พระยาวิจิตรณรงค์คุมไพร่ ๒๐๐ คน ออกมามุ่งอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช
ให้พระยากลาโหมราชเสนาคุมไพร่ ๕๐๐ คน ออกมามุ่งอยู่ที่เมืองถลาง โปรดเกล้าฯ
ให้เกณฑ์ไพร่เมืองสงขลาเมืองพัทลุง ให้ข้าหลวงคุมไปตั้งต่อเรือรบอยู่ที่เมืองสตูลอีกกอง
หนึ่ง พระยาสรสาแสงข้าหลวงออกมามุ่งอยู่ที่เมืองสงขลาปีหนึ่ง จึงเลิกกองทัพกลับเข้า
ไป ณ กรุงเทพฯ ในปีเถาะเอกศก ศักราช ๑๑๘๑

ครั้นปีมะโรงโทศก ศักราช ๑๑๘๒ บังเกิดความไข้หวัดตกโรค ราษฎร
พลเมืองล้มตายเป็นอันมาก ความไข้ตลอดมาจนถึงปีมะเส็งตรีศกจึงได้สงบ

ในปีมะเส็งนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเข้าไป ณ กรุงเทพฯ กราบบังคมทูล
พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เจ้าพระยาไทรเป็นคนตื้อดิ่ง จะเอากิจราชการ
สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ไม่ได้ และไม่ฟังบังคับบัญชาเมืองนครศรีธรรมราช ขอรับพระราชทาน
ยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครเป็นแม่ทัพ
และมีท้องตราออกมาเกณฑ์ไพร่เมืองนคร เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ให้ยก
ไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยานครเชิญท้องตราเป็นแม่ทัพออกมาเกณฑ์ไพร่ได้พร้อมแล้ว
ยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ต่อสู้ ยกอพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมือง
เกาะหมาก กองทัพเจ้าพระยานครเข้าตั้งอยู่ในกลางเมืองไทรบุรี แล้วกวาดต้อนเอา
ครอบครัวราษฎรเมืองไทรส่งไปถวาย ณ กรุงเทพฯ หลายร้อยครัว แล้วเจ้าพระยานคร
มีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทานให้นายแสงบุตรเจ้าพระยานคร
เป็นพระยาไทรบุรีด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราออกมาตั้งนายแสงบุตร
เจ้าพระยานคร ให้เป็นตำแหน่งที่พระยาอภัยธิเบศร์ มหาประเทศราชธิบดินอินทโรศวรย์
ชั้นทเสมามาตยานุชิต สิทธิสงครามรามภักดี พริยพาห พระยาไทรบุรี

ครั้น ณ ปีกุนนพศก ศักราช ๑๑๘๔ อ้ายอนุเวียงจันทร์เป็นกบฏ โปรด
เกล้าฯ มีท้องตราออกมาเกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง

พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ได้ ๑๐๐๐ เศษ รีบยกกองทัพเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ แต่ไม่ทันจะได้เข้ารบกับอ้ายอนุภฏ เพราะการสงบเรียบร้อยแล้วจึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสงขลาทำบ้อมที่เมืองสมุทรปราการ พระยาสงขลาคุมไพร่ ๑๐๐๐ เศษ ทำบ้อมอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ ปีหนึ่ง จึงเสร็จราชการ แล้วกราบถวายบังคมลาออกมาเมืองสงขลา

ครั้น ณ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก ศักราช ๑๑๕๐ โปรดเกล้า ฯ มีท้องตราออกมาให้พระยาสงขลาต่อเรือศิระง้าว ๓๐ ลำ พระยาสงขลาให้หลวงสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการคุมไพร่ ๑๐๐๐ คน ไปตั้งต่อเรืออยู่ที่เมืองเทพา และในปีฉลูเอกศกนั้นฝนตกน้อยราษฎรทำนาไม่ได้รับผล ราษฎรเกิดระส่ำระสายด้วยข้าวแพง พระยาสงขลาจึงให้เลิกการต่อเรือเสีย และในปีชลาทิศก่ำลงข้าวแพงอยู่นั้น โปรดเกล้า ฯ ให้หมื่นสมันพันธุเรเชิญท้องตราออกมาสักเลขเมืองสงขลา โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสงขลาเป็นแม่กองตั้งโรงสักเลขที่ศาลากลาง ภายหลังโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงเสนา ๘ นายแต่ไม่ปรากฏนาม เชิญท้องตราออกมาประเมินนาและออกตราแดงให้แก่ราษฎรเป็นครั้งแรก ในปีชลาทิศกษั พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ ๑๐๐๐ คน ไปต่อเรือที่เมืองเทพาอีก การต่อเรือยังไม่ทันเสร็จ ครั้น ณ วันเดือนหกปีเถาะตรีศก ทนกูเคนบุตรเจ้าพระยาไทร ซึ่งยกอพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองเกาะหมาก กิดอ่านช่องสุ่มผู้คนบ่าวไพร่ได้มาก แล้วยกเข้าตีชิงเอาเมืองไทรบุรีคืนได้ แล้วรวบรวมคบคิดกับพระยาตานี พระยายีริง พระยายะลา ยกกองทัพมาตีเมืองสงขลา ทั้งค่ายอยู่ที่เขาสูงช้าง และบางกระดาน กองทัพเมืองสงขลาออกมาต่อสู้กันนานไฉนเป็นสามารรถ ครั้น ณ วันเดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง ศักราช ๑๑๕๔ ปีมะโรง จัตวาศก โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่ทัพ ยกกองทัพเรือออกมาถึงเมืองสงขลา ทั้งค่ายมั่นอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อพลับ พระยาตานี พระยายะลา พระยายีริง เห็นว่ากองทัพหลวงยกออกมาถึงเมืองสงขลาที่พาอพยพครอบครัวหนีไปเมืองกลันตัน แต่พระยารามันท์ พระยาหนองจิก ยกครอบครัวหนีไปทางบก ไปอยู่ที่ตำบลบ้านนาที่บาโรมแขวงเมืองแปะ เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่มีบัญชาสั่งให้พระยาสงขลา ยกกองทัพออกไปตีเอาเมืองตานี เมืองหนองจิก และให้หลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ

คุมไพร่ตามออกไปรวบรวมเสบียงอาหารไว้ที่เมืองตานี แล้วเจ้าพระยาพระคลังกับพระยานครศรีธรรมราชยกกองทัพหลวงออกไปตั้งอยู่ที่เมืองตานี โปรดให้หลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการคุมไพร่ ๓๐๐๐ คน ตามไปจับตัวพระยารามันท์ หลวงสุนทรนุรักษ์คุมไพร่ตามไปจับตัวพระยารามันท์ได้ที่บ้านนา ตำบลบาโรมแขวงเมืองแปะได้สิ้นทั้งครอบครัว แต่พระยาหนองจิก ออกต่อสู้กับพวกทหารไทยตายเสียในที่รบ จับได้แต่บุตรภรรยา สมักรพรรคพวก แล้วตัดเอาศีรษะพระยาหนองจิกมาส่งเจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ที่เมืองตานี เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ให้จำตัวพระยารามันท์เข้าไป ณ กรุงเทพฯ แต่บุตรภรรยาสมักรพรรคพวกพระยารามันท์นั้นให้กลับไปอยู่ในเมืองรามันท์ตามเดิม แต่สมักรพรรคพวกและบุตรภรรยาครอบครัวพระยาหนองจิก พระยาตานีนั่น ให้ส่งเข้าไป ณ กรุงเทพฯ ทั้งสิ้น จักราชการเมืองตานี เมืองหนองจิก เมืองยะลา เมืองรามันท์เป็นปรกติเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ยกกองทัพกลับเข้ามาพักอยู่ที่เมืองสงขลา และได้สถาปนาพระเจดีย์ไว้บนยอดเขาเมืองแห่งหนึ่งเสร็จแล้ว จึงยกกองทัพกลับเข้าไป ณ กรุงเทพฯ

ในปีเถาะนพศก ฝนตกน้ำท่วมจนท้องนาของราษฎรทำนาไม่ได้ผลรับประทานเลย ราษฎรได้รับความเดือดร้อนในการที่ไม่มีอาหารรับประทาน ถึงแก่ล้มตายกลางถนน ที่ยกอพยพครอบครัวไปอยู่บ้านเมืองอื่นเสียโดยมาก เวลานั้นข้าวสารราคาเกวียนละ ๕๐๐ เหยียดก็ยังไม่มีที่จะซื้อ พระยาสงขลารีบเข้าไปกรุงเทพฯ นำความที่ราษฎรได้รับความเดือดร้อนไม่มีอาหารรับประทาน ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ขอรับพระราชทานซื้อข้าวสารออกมาแจกจ่ายราษฎรในเมืองสงขลา ๑๐๐๐ เกวียน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยกภาษีข้าวสารให้แก่พระยาสงขลาฯ กราบถวายบังคมลาออกมาถึงเมืองสงขลาในเดือนยี่มะโรงจัตวาศก

ครั้น ณ ปีมะเส็งเบญจศก ศักราช ๑๑๙๕ พระยาสงขลาให้หลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ คุมขันไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการและเงินส่วยต่างๆ เข้าไปทูลเกล้าฯ

ถวาย พลหัวเจ้านันทสมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ นำหลวงสุนทรนุรักษ์เข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายต้นไม้ทองเงิน แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า หลวงสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา มีความชอบมาก ค้ำยันภัยทัพติดตามจับตัวพระยารามันห์และครอบครัวพระยาหนองจิกได้ในแขวงเมืองแปะ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้หลวงสุนทรนุรักษ์ เป็นพระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา พระสุนทรนุรักษ์กราบถวายบังคมลากลับออกมาเมืองสงขลา

ครั้น ณ ปีวอกอัฐศก ศักราช ๑๑๙๘ โปรดเกล้าฯ มีท้องตราออกมาให้พระยาสงขลาถือบ้อมกำแพงเมืองสงขลา โปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเงินภาษีอากรเมืองสงขลาให้ ๑๐๐ ชั่ง พระยาสงขลา ก็กะเกณฑ์ไพร่ลงมือก่อบ้อมและกำแพงเมืองยังไม่ทันเสร็จ ในปีนั้นพระยาสงขลาพาพระยาตานี พระยายีริง พระยาสาบุรี พระยายะลา พระยาระแงะ พระยารามันห์ เข้าไปเฝ้าในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระพันปีหลวง เจ้าพระยาอัครเสนาธิบดีก็เข้าไปเฝ้าพร้อมกัน

ในศักราช ๑๒๐๐ ปีนั้น ทนกูหมักสะวะ หลานเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งหนีไปอยู่เมืองเกาะหมากแต่ครั้งก่อน ช้องสมุสสมัครพรรคพวกได้แล้ว ยกเข้ามาตีชิงเอาเมืองไทรบุรีได้อีก พระยาอภัยธิเบศร์ พระยาไทรบุรี บุตรเจ้าพระยาอัครธานกำลังทนกูหมักสะวะไม่ได้ ก็ยกครอบครัวล่าถอยเข้ามาตั้งอยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่แขวงเมืองสงขลา พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาแต่งตั้งให้ขุนต่างตากุมไพร่ ๕๐๐ คน ไปตั้งค่ายมั่นรักษาอยู่ที่พะตงที่การาริมเขตแดนเมืองไทรบุรี แล้วรีบแต่งให้เรือศิระฉลอมถือใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ทนกูหมักสะวะหลานเจ้าพระยาไทรบุรีซึ่งหนีออกไปอยู่เมืองเกาะหมากแต่ก่อน กิดกบฏยกกองทัพมาตีชิงเอาเมืองไทรบุรีคืนได้ พระยาอภัยธิเบศร์ พระยาไทรบุรี ล่าทัพถอยมาตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่แขวงเมืองสงขลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบประพาศเหตุแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอัคร

กับพระยาสงขลารีบกลับออกมาเมืองสงขลา แล้วเกณฑ์กองทัพออกไปปราบข้าศึกให้จงได้ พระยาสงขลากราบถวายบังคมลาถลันออกมาถึงเมืองสงขลาในเดือนสิบสอง ไม่ปรากฏว่าขึ้นแรมกี่ค่ำ พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ได้เสร็จแล้วรีบยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ท่าหาดใหญ่ ให้พระสุนทรนุรักษ์อยู่รักษาเมือง แล้วพระยาสงขลา มีหนังสือให้กรมการถือออกไปเมืองแขกทั้ง ๗ เมือง ให้ยกกองทัพมาช่วยระดมรบเมืองไทรบุรี พระยาตานี (ทองอยู่) พระยายีริง (ฟ่าย) พระยาสาย (ระตะ) พระจะนะ (บัวแก้ว) ยกกองทัพไปรวมกันกับทัพพระยาสงขลาฯ แต่งให้พระยายีริง พระยาตานี พระยาสาย พระจะนะ หลวงนา หลวงพล ชุนต่างตา กุมไพร่ ๑๐๐๐ คน ขึ้นไปรบกับตนกูหมัดสะวะที่ค่ายทุ่งโพในแขวงเมืองไทรบุรี ตนกูหมัดสะวะมีกำลังมากแต่งกองทัพตัดหลังเข้ามาทางสะพาน เสาเรือนราษฎรในแขวงเมืองจะนะจนกระทั่งถึงบ้านพระจะนะ พวกแขกในเมืองจะนะก็กลับเข้าสมักรอยู่ด้วยตนกูหมัดสะวะทั้งสิ้น พวกไทยในเมืองจะนะมีน้อยก็พาครอบครัวหนีเข้ามาอยู่ในแขวงเมืองสงขลาทั้งสิ้น พวกแขกในแขวงเทพา เมืองหนองจิก เมืองตานี เมืองยี่ริง ก็กลับกำเริบขึ้น พระยาสงขลาจึงจัดให้ พระยาตานี พระยายีริง พระยาสาย พระจะนะ กุมไพร่ ๑๐๐๐ คน ไปตั้งรักษาทางตำบลบ้านพะตง บ้านการัวไว้ ให้หลวงพลสงคราม หลวงไชยสุรินทร์ กุมไพร่ ๕๐๐ คน รีบยกไปตั้งรักษาทางเมืองจะนะไว้ และให้หลวงบริรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา เป็นกองส่งเสบียงอาหารอยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่ แล้วพระยาสงขลารีบกลับลงมาจัดการในเมืองสงขลา แต่งให้หลวงยกกระบัตรกุมไพร่ ๓๐๐ คน ไปตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลปลักแรดในระหว่างเขาสำโรงและเขาลูกช้าง ซึ่งเคยวันเรียกว่า ทเวียเชียวรียา นั้นค่ายหนึ่ง และที่ตำบลวัดเกาะถ้ำค่ายหนึ่ง ที่ตำบลเขาแก้วแสงริมทะเลค่ายหนึ่งเสร็จแล้ว พอพวกแขกกบฏเมืองไทรยกเข้ามาตีตำบลที่พะตงที่การัวแตก พระยาตานี พระยายีริง พระยาสาย ลำทัพเข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลบ้านน้ำกระเจา กองทัพเมืองไทรบุรีรุกรมมาทันกองพระยาสาย ที่ทุ่งนาหน้าบ้านน้ำกระเจา ได้รับพุ่งกันถึงทะเลมบอน พวกแขกเมืองไทรบุรีเสียทีล่าถอยไป กองทัพพระยาสายตั้งค่ายมั่นลงใต้ที่ริมเขาลูกช้าง พระยาตานีตั้งค่ายมั่นลงที่เขาแก้วแสง แต่

กองทัพหลวงไชยสุรินทร์ หลวงพลสงคราม ทานกำลังแขกเมืองไทรบุรีไม่ได้ ก็อพยพลงมาถึงมั่นอยู่ที่ตำบลปลักแรดพร้อมกันกับกองทัพเมืองสงขลา พวกแขกเมืองไทร เมืองจะนะยกตามมาตั้งค่ายลงที่หน้าค่ายปลักแรด พวกแขกกบฏยังตั้งค่ายไม่ทันเสร็จ พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ยกกองทัพพวกจีนสี่กองพร้อมกับกองทัพหลวงพลสงคราม หลวงไชยสุรินทร์เข้ามาระดมตีค่ายพวกแขกเป็นสามารถึงตะลุมบอน พวกแขกกบฏทานกำลังไม่ได้ล่าถอยหนีไป พวกจีนตัดศีรษะพวกแขกกบฏมาได้หลายสิบศีรษะ พระยาสงขลา (เถียนเส่ง) รางวัลให้พวกจีนที่ตัดศีรษะแขกกบฏมาได้ศีรษะละ ๕๐ เหรียญ แล้วพระยาสงขลา (เถียนเส่ง) ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้ที่ตำบลปลักแรด รับมีใบบอกให้หลวงพัฒนาสมบัติ (กั๋งไพบ่) ถู้อเข้าไป ณ กรุงเทพฯ ด้วยเรือศีรษะฉลอม ในใบบอกมีความว่า แขกเมืองจะนะ เมืองเทพา เมืองหนองจิก กิดกบฏสมทบกับแขกเมืองไทรบุรียกกองทัพเข้าตีเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เถียนเส่ง) ได้เกณฑ์กองทัพจีนและไทยออกไปต่อสู้กับพวกแขกกบฏที่ตำบลปลักแรดในระหว่างเขาสำโรงและเขาลูกช้าง ใกล้กับเมืองสงขลาระยะทางประมาณ ๔๐ เส้น กองทัพเมืองสงขลารบปะทะถึงมั่นกันอยู่ ราษฎรเมืองสงขลาก็มีน้อยตัวพวกแขกกบฏมีกำลังมาก ขอรับพระราชทานกองทัพหลวงออกไปช่วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบประพาศเหตุแล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิจิตรณรงค์กับพระราชวรินทร์กรมพระตำรวจคุมไพร่ ๕๐๐ คนเป็นกองทัพหน้ารีบยกออกมาก่อน ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า^(๑) เป็นแม่ทัพใหญ่กับเจ้าพระยายมราช พระยาเพชรบุรี คุมไพร่ ๓,๐๐๐ คนยกตามออกมา กองทัพพระยาวิจิตรณรงค์ พระราชวรินทร์ ยกออกมาถึงเกาะหนูหน้าเมืองสงขลา ยังไม่ทันยกกองทัพขึ้นบก พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) เห็นกองทัพหลวงยกออกมาถึงเกาะหนูแล้ว จึงให้พวกทหารในค่ายปลักแรดยกปืนจ่ารงขึ้นตั้งบนค่ายเขาเกาะถ้ำแล้วให้บางสรวงกระทำสักการบูชาโดยพิสดารหลายอย่าง และกระทำพิณพาทย์ย่ำฆ้องชัยตั้งให้ ๓ ลาเสร็จแล้ว จึงให้ยิงปืนจ่ารงตรงเข้าไปในค่ายแขกกบฏเศษพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นมหามหัตถ์จรรยกระสุนปืน

(๑) สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค)

จ่ารงที่บรรจุ ๒ นัต ไปตกลงในกลางค่ายพวกแขกกบฏ แขกกบฏก็แตกทัพหนีกลับไป
 ในเวลาพลบค่ำวันนั้น ปืนจ่ารงกระบอกนั้นก็ร้าวแตกมาจนทุกวันนี้ และเป็นจ่ารงนั้นเป็น
 ปืนเหล็กรางเกวียน ยาว ๕ ศอก กระสุน ๔ นิ้ว ครั้นพวกแขกกบฏแตกไปแล้วพระยา
 สงขลา (เถียนเส้ง) กับ พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ก็ลงไปรับพระยาวิจิตณรงค์ พระราช-
 วรินทร์ ขึ้นจากเรือรบมาพักอยู่ที่จวนพระยาสงขลา พระยาวิจิตณรงค์ พระราชวรินทร์
 จึงปรึกษากับพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ว่าพวกแขกกบฏก็แตกไปหมดแล้ว ตัวพระยาธานี
 พระยายีริง พระยาสาय ก็ยังติดอยู่ที่เมืองสงขลา ในแขวงเมืองธานี เมืองยีริง เมืองสาय
 จะเป็นประการใดบ้างก็ยังไม่ไต่ทราบ ควรให้พระยายีริง พระยาธานี พระยาสาय รีบ
 ล่องหน้าไปรักษาราชการเมืองเสียก่อนจึงจะชอบ ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงให้พระยา
 ธานี พระยายีริง พระยาสาय รีบพาพวกแขกลงไปรักษาราชการเมืองธานี เมืองยีริง
 เมืองสายเสียก่อน อยู่สองวันสามวัน พระยาวิจิตณรงค์ พระราชวรินทร์ กับพระยาสงขลา
 ก็ยกกองทัพมาออกนอกเมืองธานี ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) อยู่รักษาราชการ
 เมืองสงขลา ส่วนกองทัพบุตรเจ้าพระยานครยกเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองไทรบุรีได้ แยกเมือง
 ไทรบุรีซึ่งกบฏก็ยกหนีลงเรือไปอยู่เมืองเกาะหมาก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) พระยา-
 วิจิตณรงค์ พระราชวรินทร์ จักรการอยู่เมืองธานีเดือนเศษ ท่อกองทัพพระยาศรี-
 พิพัฒน์รัตนราชโกษา เจ้าพระยายมราช พระยาเพชรบุรี ออกมาถึงเมืองสงขลาณเดือน
 ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีกุนเอกศก ศักราช ๑๒๐๑ ยกกองทัพขึ้นตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อปลับ
 พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพมีหนังสือออกไปหาตัวพระยาไทรบุรี บุตรเจ้าพระยานคร กับ
 พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ซึ่งตั้งรักษาราชการอยู่ที่เมืองธานีให้รีบเข้าไปเมืองสงขลา
 พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ทราบความตามหนังสือแม่ทัพแล้ว จึงจัดแจงให้พระยา
 วิจิตณรงค์กับนายเม่นมหาตเล็ก บุตรพระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) อยู่รักษาราชการเมืองธานี
 พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระยาราชวรินทร์ก็รีบกลับเข้าเมืองสงขลา พระยาไทรบุรี
 บุตรเจ้าพระยานครก็ยกเข้ามาเมืองสงขลาพร้อมกัน พระยาไทรบุตรเจ้าพระยานครตั้งค่าย
 พักอยู่ที่ตำบลท่าวัน ในขณะนั้น พระยากลันตัน กับพระยาจางวาง ชื่อทนกูปะสา

วิวาทกันขึ้น พระยากลั่นตันมีหนังสือบอกเข้ามาให้นำกราบเรียนพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ และขอให้ยกกองทัพไทยลงไประงับเหตุที่วิวาท พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพจึงแต่งให้หลวง ศรเสนีปลัดกรมอาสาจามรีบลงไปห้ามปรามพระยากลั่นตันกับพระยาจางวาง หลวงศรเสนี ลงไปถึงเมืองกลั่นตันได้ห้ามปราม ทั้งสองฝ่ายก็หาพึ่งไม่ หลวงศรเสนีบอกหนังสือ กราบเรียนมายังพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ ๆ จึงจัดให้พระยาราชบุรี พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) กุมไพร่ ๒๐๐๐ คนเศษ รีบยกไปตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ตำบลยาแก้งแขวงเมืองสาบบุรี ริมเขตแดนเมืองกลั่นตัน แล้วมีหนังสือให้หลวงโกษาอิศราคาล่ามรีบถือหนังสือลงไปหา ท้าวพระยากลั่นตันกับตนกูปะสาให้รีบเข้ามาเมืองสงขลา หลวงโกษาอิศราคาล่ามถือหนังสือ ลงไปเมืองกลั่นตัน และพาท้าวพระยากลั่นตันกับตนกูปะสาเข้ามาเมืองสงขลาได้ พระยา- ศรีพิพัฒน์แม่ทัพว่ากล่าวระงับการวิวาท ให้พระยากลั่นตันกับตนกูปะสาเลิกการวิวาท โดยเรียบร้อยแล้ว พระยากลั่นตันกับตนกูปะสาก็ลาพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพกลับไป รักษาราชการเมืองกลั่นตันตามเดิม ส่วนเมืองไทรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพให้พระยา- ไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานครกลับไปรักษาราชการอยู่ตามเดิม ให้ตนกูเคหะเป็นผู้ว่าราชการ เมืองสตูลแต่ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ให้พระยาปลัดเมืองพัทลุงไปว่าราชการเมืองพัทลุง และยกที่พะโคแขวงเมืองพัทลุงให้เป็นแขวงเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพจัด ราชการสงบเรียบร้อยแล้ว จึงมีหนังสือออกไปหาพระยาเพชรบุรี พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ซึ่งรักษาราชการอยู่ที่เมืองสาบให้กลับเข้ามาเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์แม่- ทัพจัดราชการอยู่ที่เมืองสงขลาสองปี และได้สถาปนาพระเจดีย์ไว้บนเขาเมืองสงขลาองค์ หนึ่งเสร็จแล้ว จึงได้ยกกองทัพกลับเข้าไป ณ กรุงเพท ฯ นำข้อราชการนี้กราบบังคมทูล พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมืองไทรบุรีนั้น ครั้นจะให้คนไทยเป็นผู้ว่า ราชการเมืองสืบต่อไปคงจะไม่เป็นการเรียบร้อย ควรแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็นสามเมือง เหมือนอย่างเมืองตานี จึงจะเป็นปรกติเรียบร้อยได้ ขอรับพระราชทานให้มณฑลวันซึ่งเป็น พระยาไทรบุรีมาแต่ก่อน เป็นพระยาไทรบุรีสืบต่อไป ให้ตนกูอานมเป็นพระยาบังปะสุ ให้ตนกูเสศอะเสมเป็นพระยาปลัด ให้ตนกูเคหะเป็นพระยาสตูล แต่ให้ขึ้นอยู่กับเมือง

สงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุงเป็นพระยาพัทลุง ส่วนพระยาพัทลุงบุตรเจ้าพระยานคร
นั้น กวรวาทัวเข้ามาทำราชการเสียในกรุงเทพ ฯ แต่เมืองพังงานั้นเจ้าเมืองถึงแก่กรรม
ขอรับพระราชทานให้พระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานคร ไปเป็นที่พระยาบริรักษ์ภูธร
พระยาพังงา ให้พระนุชิตเป็นที่พระยาตะกั่วป่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตราตั้งเจ้าเมือง และผู้ว่าราชการเมืองออกมาตามความเห็น พระ-
ยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ ราชการบ้านเมืองก็เป็นปกติไม่มีกบฏสืบต่อมาจากวันนั้น

ครั้งนั้นพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) กุมตั้นไม้
ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวาย เสร็จราชการแล้วก็กลับออกมา
เมืองสงขลาฯ เป็นปกติ ไม่มีการทักท้วงอยู่ ๓ ปี

ครั้งนั้นปลัดสุทรีศก โปรดเกล้าฯ มีท้องตราออกมาเมืองสงขลาว่า พระยาปลัด
ตันกับพระยาจางวาง ทนกูปะสา ฟัน้องวิวาทกันขึ้นอีก ให้พระเสน่หามนตรีบุตรเจ้า
พระยานครศรีธรรมราช กับพระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กับ
พระยาท้ายน้ำข้าหลวง รีบลงไประงับว่ากล่าวอย่าให้พระยาปลัดตันกับทนกูปะสาวิวาท
แก่กัน ถ้าเห็นว่าจะระงับการวิวาทไม่ได้แล้ว ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) พาตัว
ทนกูปะสาไปไว้เสียที่เมืองแขก ๗ เมือง ซึ่งขึ้นกับเมืองสงขลา ให้พระเสน่หามนตรีพา
ตัวพระยาจางวางไปไว้ที่เมืองนครเสีย พระยาท้ายน้ำ พระเสน่หามนตรี พระสุนทรนุรักษ์
(บุญส่ง) ยกกองทัพมาประชุมอยู่พร้อมกันที่เมืองสงขลา แล้วยกกองทัพเลยลงไปเมือง
กลันตัน พระยาท้ายน้ำ พระเสน่หามนตรี พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ได้ว่ากล่าวกับ
พระยาปลัดตัน พระยาจางวาง ให้เลิกการวิวาทซึ่งกันและกัน พระยาปลัดตันกับพระยา
จางวางก็หาฟังคำห้ามปรามไม่ พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) จึงได้พุดจาเกลี้ยกล่อมพาตัว
ทนกูปะสา กับสมัครพรรคพวกบุตรภรรยาเข้ามาไว้ที่เมืองตานี พระเสน่หามนตรีก็พาตัว
พระยาจางวางกับบุตรภรรยาข้าทาสสมัครพรรคพวก ไปไว้ที่เมืองนคร พระยาท้ายน้ำก็
กลับเข้าไป ณ กรุงเทพ ฯ พระเสน่หามนตรีก็กลับไปเมืองนคร พระสุนทรนุรักษ์ก็กลับ
เข้ามาเมืองสงขลา เมืองกลันตันก็เป็นปกติเรียบร้อยตลอดมาจนทุกวันนี้

ครั้น ณ ปีชวดจัตวาศก ศักราช ๑๒๐๔ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการผังหลักชัยเมืองสงขลา พระราชทานไม้ชัยพฤกษ์หลักชัยคันหนึ่ง กับเทียนชัยเล่มหนึ่ง พร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่าง ๆ และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอัครมกุฎีประทานสงฆ์-ฐานานุกรมเปรียญ ๘ รูปออกมาเป็นประธาน กับพระราชครูอรรถาจารย์พราหมณ์กับพราหมณ์แปคนายออกมาเป็นประธานในการผังหลักชัย พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้กะเกณฑ์กรมการและไพร่จัดการทำเป็นโรงพิธีใหญ่ขึ้นในกลางเมือง คือที่หน้าศาลเจ้าหลักเมืองเตียวฉีและตั้งโรงพิธีสี่ทิศ คือที่บ่อเสร็จแล้ว ครั้นเดือนสี่ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ให้จัดการตั้งกระบวนแห่หลักไม้ชัยพฤกษ์กับเทียนชัยเป็นการใหญ่ คือจัดกระบวนแห่ทั้งพวกจีนและพวกไทยเป็นที่ครึกครื้นเอิกเกริกมาก ทั้งกระบวนแห่หลักไม้ชัยพฤกษ์กับเทียนชัยไปเข้าโรงพิธี แล้วพระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเจริญพระปริตร พระครูพราหมณ์ก็สวดตามไสยเวท ครั้น ณ วันเดือนสี่ขึ้นสิบค่ำเวลาเช้าโมงหนึ่งกับสิบนาทีก่อนค่ำฤกษ์ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระครูอรรถาจารย์พราหมณ์เชิญหลักไม้ชัยพฤกษ์ลงฝังไว้ที่กลางเมืองสงขลา มีปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แล้วพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้จัดการสมโภชหลักเมืองเป็นการเอิกเกริกอีก ๕ วัน ๕ คืน คือละครหรือโขนร้องโรง ๑ หุ่นโรง ๑ จักรโรง ๑ ละครชาตรี ๔ โรง และพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ๒๒ รูป กับเครื่องบริวารภักดิ์ต่าง ๆ แก่พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ และพระครูอรรถาจารย์พราหมณ์เป็นอันมากเสร็จแล้ว ครั้นเสร็จการผังหลักเมือง พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จัดเรือสำเภาลำหนึ่งส่งพระราชาคณะกับพระครูอรรถาจารย์พราหมณ์เข้าไป ณ กรุงเทพฯ แล้วพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ให้ช่างก่อตึกครอบหลักเมืองไว้สามหลังเป็นตึกจีน กับศาลเจ้าเสือเมืองไว้หลังหนึ่งด้วย

ครั้นปีมะโรงฉศก ศักราช ๑๒๐๖ ถึงกำหนดทวงส่งต้นไม้ทองเงิน เมืองสตูลหาส่งต้นไม้ทองเงินมาไม่ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ต้องทำต้นไม้ทองเงินแทนเมืองสตูล แล้วแบ่งให้ทันกูเคหวานำต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายโปรดเกล้าฯ ให้ทันกูเคหวานำเป็นพระยาสตูล พระยาสตูล (เคหวาน) กราบถวายบังคมลา

กลับออกมาเมืองสตูล ในปีนั้นพระยาสตูลกับพระยาปลิวาทกันด้วยเรื่องเขตแดน จึงไปรคเกล้าฯ มีตราออกมาให้เมืองนครกับเมืองสงขลาพร้อมกันออกไปชำระสะสางให้เป็น ที่ตกลงเรียบร้อยแก่กัน แล้วให้ปักหลักแดนไว้ให้มั่นคง อย่าให้เกิดวิวาทกันต่อไป ครั้ง นั้น พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จึงได้มีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาขอยกเมือง สตูลให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครเหตุด้วยเมืองสงขลาบังคับบัญชาเมืองแขก ๗ เมืองโดยเต็มกำลัง แล้ว จึงไปรคเกล้าฯ ให้เมืองสตูลขึ้นอยู่กับเมืองนครตั้งแต่นั้นมา

ครั้น ณ ปีมะเมีย อัฐศก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) บ่วยโรกขรา จึงได้มี บอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ไปรคเกล้าฯ พระราชทานให้ขุนภักดีโอสถหมอยา พันเมืองหมอนวด ออกมาพยาบาล อาการทรงบ้าง ทรงลงบ้าง และอาการบ่วยให้เคลิบเคลิ้มสติเป็นโบราณชวร ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแม นพศก ศักราช ๑๒๐๙ เวลา ๓ โมงเช้า พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถึงอนิจกรรม พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงบริรักษ์ภูเบศร์^(๑) (แสง) และญาติพี่น้องพร้อมกัน ได้จัดแจงศพทั้งไว้ ณ หอนั่งเสร็จแล้ว พระสุนทร- นุรักษ์ (บุญส่ง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงบริรักษ์ภูเบศร์ (แสง) แต่งให้หลวง ไชยสุนทรกรมการถือใบบอกกับเงิน ๑๐,๐๐๐ เหรียญ เข้าไปทูลเกล้าถวายเงิน ๑๐,๐๐๐ เหรียญนั้นคือเป็นพัทยาตามกฎหมายเดิม ภายหลังพระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) รับประทาน เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) เป็นผู้รักษาราชการเมืองสงขลา และไปรคเกล้าฯ ให้รีบกลับออกมาจัดการศพ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระราชทานคิลาหน้าเพลิงและผ้าไตร ๓๐ ไตร พร้อมด้วย เครื่องไทยทานต่างๆ กับไปรคเกล้าฯ พระราชทานหมื่นตะมั่งนายช่างทหารในออกมา เป็นช่างทำศพคนหนึ่ง พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) กราบถวายบังคมลา กลับออกมาถึง เมืองสงขลา ได้จัดแจงทำการศพยังไม่ทันจะเสร็จ

(๑) ต่อไปข้างหน้า เป็น อนุรักษภูเบศร์

ในปีนั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิจิตรณรงค์เป็นแม่กองออกมาตักเลขทั้งทำเนียบ
โรงสักระบายที่ตำบลบ้านบ่อพลับ ไ้ลงมือตักเลขอยู่หลายเดือน

ครั้น ณ วันเดือน ๗ ปีระกาเอกศก ศักราช ๑๒๑๑ พระสุนทรนุรักษ์
(บุญส่ง) หลวงอนุรักษภูเบศร์ (แสง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) พร้อมด้วยญาติพี่น้อง
ได้จัดแจงเผาศพพระยาสงขลา (เถียนแสง) ที่ทุ่งนอกกำแพงเมืองสงขลา ซึ่งเรียกกันว่า
ทุ่งเมรุตลอดมาจนทุกวันนี้ แล้วได้เชิญอัฐิไปฝังไว้ที่ริมเขาแหลมสนทำเป็นช่องสุยตาม
ธรรมเนียมจีนเสร็จแล้วอยู่ ๒ วัน พล หลวงเจ้าท่านที่สมุหพระกลาโหมออกมาถึงเมือง
สงขลา ขึ้นพักอยู่ที่ทำเนียบตำบลบ้านบ่อพลับ ตรวจการตักเลขอยู่สามเดือน เสร็จการ
ตักเลขแล้ว พล หลวงเจ้าท่านที่สมุหพระกลาโหมกับพระยาวิจิตรณรงค์ก็กลับเข้าไป ณ
กรุงเทพฯ

ประวัติพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง)

พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เป็นบุตรคนที่ ๒ ของพระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) เป็นน้องร่วมมารดา กับพระยาวิเศษภักดีศรีสุวงกรม พระยาสงขลา (เถียนจ้ง) เดิมเมื่อพระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา (เถียนจ้ง) เป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เป็นหลวงสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการ ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระสุนทรนุรักษ์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) มีบุตรกับท่านผู้หญิงทองสุข^(๑) คือ ท่านผู้หญิงที่ ๑ แล้วมีบุตรกับท่านผู้หญิงแก้ว ชาวเมืองพัทลุงซึ่งนับว่าเป็นท่านผู้หญิงที่ ๒ บุตรที่ ๑ ชื่อลูกจันทน์ บุตรที่ ๒ ชื่อลูกอิน เป็นผู้หญิงทั้ง ๒ คน ลูกจันทน์ได้ถวายเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ลูกอินนั้นเป็นท่านผู้หญิงที่ ๓ ของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) แต่ไม่มีบุตร พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ได้สร้างบ้านเรือนไว้ในกรุงเทพฯ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดสามปลื้มตำบลหนึ่ง ปลูกเป็นเรือนมุงกระเบื้องพื้นกระดาน ฝากระดาน ๘ หลัง และมีท่านผู้หญิงชื่อปรางอยู่ในกรุงเทพฯ คนหนึ่ง นับว่าเป็นท่านผู้หญิงที่ ๓ แต่ไม่มีบุตร และพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ได้เป็นแม่ทัพต่อสู้กับแขกกบฏถึง ๒ ครั้ง และได้ก่อกำแพงเมืองกับฝั่งหลักเมืองเสร็จบริบูรณ์ กับได้ก่อกำแพงขึ้นทำเป็นจวนผู้ว่าราชการเมืองไว้ ๕ หลัง^(๒) ซึ่งเรียกกันว่าในจวนตลอดมาจนเดี๋ยวนี้ พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) อธิบายคร่าว ๆ จนวนราษฎรร้องเรียกกันว่าเจ้าคุณสงขลาเสีย เหตุด้วยท่านเกณฑ์ราษฎรไปล้อมจับเสือที่ตำบลบ้านศรีชะเขา เพราะที่นั่นเป็นที่เสือป่าอยู่ชุกชุม วิธีล้อมจับเสือนั้นพิสดาร

(๑) ท่านทองสุข เป็นชาวบ้านกุชชี่ แขวงอำเภอปะทิว เป็นมารดานายสิง บิดาของคุณหญิงพัม มารดาพระยาวิเชียรคีรี (ชม)

(๒) จนวนนี้สร้างคราวเดียวกับสร้างกำแพงเมืองฝั่งตะวันออก (จวนเดิมอยู่ปากตะวันตก) เมื่อสร้างเมืองใหม่ปากตะวันออกแล้ว พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ก็ได้ย้ายข้ามมาอยู่ที่จวนสร้างใหม่นี้แต่นั้นมา

หลายอย่าง คือเกณฑ์ให้ราษฎรทำแวงไม้ไผ่กว้าง ๖ ศอก ยาว ๖ ศอก ๔ เหลี่ยมไว้เสมอ
 ทุกก้าน ๆ ละ ๑๐ แวงบ้าง ๑๒ แวงบ้าง ๑๕ แวงบ้าง เมื่อเสือเข้ามาใกล้สุกรหรือโคของ
 ราษฎรที่ตำบลบ้านศีร์ษะเขาแล้ว พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) มีคำสั่งเรียกราษฎรและแวง
 ได้ในทันทีให้มาล้อมจับเสือ ถ้าราษฎรมาไม่พร้อมในระหว่าง ๒๔ ชั่วโมง ก็ต้องรับ
 อาญาเขียนหลังคนละ ๓๐ ที และต้องจำคุกด้วย เมื่อราษฎรพาแวงมาพร้อมแล้วก็ชวน
 กันเอาแวงล้อมเสือเข้าโดยรอบ คำนนอกแวงนั้น ให้ราษฎรกองเพลิงตีเกาะนังยามโดย
 รอบแวง พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ถือเป็นคนกล้าเชื่อว่าเสือไปนอนเผ้าเสืออยู่พร้อม
 ด้วยราษฎร พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) มีอาญาสิทธิเต็มอำนาจเหมือนกับอาญาสิทธิ
 แม่ทัพใหญ่ ครั้นเวลาเช้าพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) จัดให้ราษฎรพวกหนึ่งถือหอกและ
 ง้าวพร้าชวนเข้าไปอยู่ในแวง ราษฎรพวกหนึ่งคอยขับแวงตาม พวกราษฎรที่เข้าไปอยู่
 ในแวงก็จัดกันเป็นสามชั้น ชั้นที่หนึ่งถือหอกง้าวเดินไปข้างหน้า ชั้นที่สองถือพร้าชวน
 ตามไปเดินตามเข้าไปข้างหลัง ชั้นที่สามขับแวงตามหลังเข้าไปให้แวงที่ล้อมนั้นเลื่อน
 น้อยเข้าทุกครั้ง เมื่อแวงเข้าขับแวงล้อมรอบวงน้อยเข้าไปทุกวัน ๆ เสือซึ่งอยู่ในที่ล้อมก็
 กระโดดกัดเอาคนซึ่งอยู่ในแวงสามชั้นวันละ ๒ คน ๓ คน ถึงแก่กรรมบ้าง เจ็บป่วย
 ลำบากบ้าง พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ก็ยังริบเร่งให้ราษฎรล้อมเสืออยู่เสมอ ในเวลานั้น
 ปรากฏว่าเสือกัดราษฎรตายในที่ล้อมเสียหลายสิบคน เมื่อล้อมแวงเข้าไปใกล้ชิดกับตัว
 เสือแล้ว เสือกก็ตกใจกระโดดขึ้นอยู่บนต้นมะปริงใหญ่ริมโบสถ์แซก ตำบลบ้านศีร์ษะเขา
 เดียวนี้ เพื่อจะกระโดดข้ามแวงหนีออกไป พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ยิ่งเสียด้วยเป็น
 คาบศิลาซื้ออี่เพื่องูที่สมองศีร์ษะเสือพลัดตกลงจากต้นมะปริงตายในทันที พระยาวิเชียร
 คีรี (เถี้ยนเส้ง) ผู้นี้เป็นผู้ชำนาญในการยิงปืน เพราะเป็นศิษย์ท่านพระยาอภัยสรเพลิง
 กรุงเทพฯ และพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ผู้นี้ฮัวยาคัยชอบเล่นละครและสัทวา ทั้งเป็น
 ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้สร้างพระวินัยไว้ ๖๖ คัมภีร์ พระสูตร ๒๒๔ คัมภีร์ พระ
 อภิธรรม ๔๗ คัมภีร์ และได้สร้างเรือสำเภาวัวสำหรับค้าขาย ๓ ลำ และได้จัดการ
 บ้านเมืองให้เรียบร้อยลงหลายอย่าง แต่พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ผู้นี้เป็นผู้ถือธรรมเนียม

จินอย่างกวคซัน และเป็นผู้ชำนาญในภาษาจีนเขียนอ่านหนังสือจีนคิดเลขอย่างจีนได้
 กล่องเกล้าฯ ทั้งเป็นผู้ที่ถวายมีอำนาจโดยเต็มกำลัง จึงได้รักษาราชการเมืองสงขลาไว้ได้
 โดยเรียบร้อย เพราะเวลานั้นแขกเมืองทั้ง ๗ เมืองก็คึกคกอยู่เสมอ ราษฎรในพื้นที่เมือง
 สงขลาที่เป็นพวกบาเบเรียนคิดแต่จะปล้นสะดมฉกชิงวิ่งราวอยู่มิได้ขาด และธรรมเนียม
 ราชการก็พื้นเพื่อเหลือจะประมาณ เมืองสงขลาเวลานั้นก็แรกจะตั้งขึ้น ราษฎรพลเมือง
 ก็มีตัวอยู่แต่น้อย พวกแขก ๗ เมืองมีกำลังมาก ถึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) แบ่งเมืองตานีออกเป็น ๗ เมืองเสียแล้วก็จริง
 เมืองสงขลาอำนาจยังไม่พอที่จะปกครอง เพราะเหตุนี้พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) จึงได้
 กระทำอำนาจโดยแข็งแรง ถึงแก่มั่นค้ำให้ราษฎรจับเสือป่าได้คล้ายๆ กับจับวิลหาหรือกระจ
 ราษฎรในเมืองสงขลาเวลานั้นกลัวอำนาจพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) ยิ่งกว่ากลัวอำนาจ
 เสือป่า ความพิสดารในการเรื่องนี้ยังมีพิสดารมาก ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงหนังสือฉบับนี้ไม่
 สามารถที่จะกล่าวให้เกินไป และพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) ผู้ถือลัทธิธรรมนิยมจีน
 โดยกวคซันในวงศัญาติซึ่งเนื้อว่าเป็นพวกแซ่เงาด้วยกันแล้ว ห้ามไม่ให้ร่วมประเวณี
 ต่อกัน ด้วยธรรมเนียมจีนถือกันอย่างนี้

พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) เป็นผู้โอบอ้อมยกย่องญาติพี่น้องในตระกูลโดย
 แข็งแรง คือเจือจานให้บ้านเลี้ยงดูในหมู่ญาติทั่วตลอดกัน ไม่ได้เลือกที่รักมักที่ชัง และ
 รวบรวมหมู่ญาติในตระกูลให้ตั้งอยู่ในความสามัคคีต่อกันเรียบร้อย และเป็นผู้ชำนาญ
 หาผลประโยชน์ในการค้าขาย

ครั้น ณ วันเดือน ๖ ปีจอโทศก ศักราช ๑๒๑๒ พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง)
 มอรรษการเมืองให้หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) กับกรมการอยู่
 รักษาการการเมืองสงขลา พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) ก็เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้า-
 อยู่หัว เพื่อจะได้รับสัญญาบัตรตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง)
 เข้าไปทักค้ำอยู่ในกรุงเทพฯ ปีเศษ ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต
 ในปีจอโทศกนั้นหลวงวิเศษภักดี (นาก) ผู้ช่วยราชการซึ่งอยู่รักษาราชการเมืองสงขลา

บ้วยถึงแก่กรรม ยังอยู่แต่หลวงอนุรักษบุษย์ (แสง) กับกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยอยู่รักษา
 ราชการเมือง ครั้น ณ วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ปีกุนตรีศก ศักราช ๑๒๑๓ (พ.ศ.
 ๒๓๕๔) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร
 ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) เป็นพระยาวิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา และ
 โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้นายจำเริญ (เม่น) บุตรพระยาวิเศษภักดี ผู้สำเร็จ
 ราชการเมืองสงขลา (เถียนจิ่ง) เป็นหลวงสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการ พระยาวิเชียรคีรี
 (บุญส่ง) หลวงสุนทรนุรักษ์ (เม่น) กราบถวายบังคมลากลับออกมารับราชการอยู่ ณ
 เมืองสงขลา ภายหลังหลวงอนุรักษบุษย์ (แสง) เข้าไปเยี่ยมญาติในกรุงเทพฯ ก็บ้วย
 ถึงแก่กรรมเสียในกรุงเทพฯ หลวงอนุรักษบุษย์ (แสง) คนนี้เป็นบุตรพระยาวิเศษภักดี
 (เถียนจิ่ง) มารดาเป็นคนในกรุงเทพฯ เมื่อพระยาวิเศษภักดี (เถียนจิ่ง) เข้าไปทำราชการ
 เป็นที่หลวงนายฤทธิอยู่ในกรุงเทพฯ ได้สร้างบ้านเรือนเคหสถานที่ริมแม่น้ำ คือที่
 สุนันทาลัยเตียนนี้ และมีภรรยาในกรุงเทพฯ มีบุตรผู้หญิงหนึ่ง ผู้ชายหนึ่ง บุตรผู้หญิง
 ชื่อวัน เข้าทำราชการเป็นพนักงานอยู่ในพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๒ บุตรผู้ชาย
 ชื่อแสง เป็นนายขันมหาคเล็ก ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงอนุรักษบุษย์ หลวง
 อนุรักษบุษย์ (แสง) เป็นผู้ชำนาญในการยิงปืนแม่นยำ และชำนาญในการแพทย์ด้วย
 เมื่อออกมารับราชการเป็นที่หลวงอนุรักษบุษย์ ผู้ช่วยราชการอยู่ที่เมืองสงขลา มี
 ภรรยาอีกคนหนึ่งชื่อนิม มีบุตรผู้ชายหนึ่ง ผู้หญิงหนึ่ง บุตรผู้ชายชื่อเวียง บุตรผู้หญิง
 ชื่อทับ แต่เมื่อถึงแก่กรรมนั้นในวันเดือนปีใดไม่ปรากฏ

ภาคที่ ๒^(๑)

พงศาวดารเมืองสงขลา ฉบับพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) แต่ง หมด
เพียงสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เกียนแสง) พระยาสงขลาที่ ๔ นับเป็นภาคที่ ๑ ภาคที่ ๒ นี้
จะไต่กล่าวถึงประวัติเจ้าเมืองสงขลาตั้งแต่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่ง) ที่ ๕ ถึงพระยา
วิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองในสกุล ณ สงขลาที่ ๘ เหตุการณ์ในภาคนี้ไม่สู้จะสำคัญมาก
นัก เพราะสงครามภายนอกไม่มีและหัวเมืองแขกที่เคยเป็นกบฏก็สงบแล้ว ขอล่าแต่
ข้อความอันเกี่ยวกับประวัติของผู้สำเร็จราชการเมืองอย่างสังเขป เพื่อให้ทราบลำดับตำแหน่ง
ต่อมาจนถึงที่สุด

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่ง) ที่ ๕ พ.ศ. ๒๓๕๐ – ๒๔๐๘

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่ง) เป็นบุตรพระยาศรีสมบัติจางวาง (บุญชั้น)
“ผู้เป็นน้องเจ้าพระยาพิไชยคีรีศรีสมุทสงคราม^(๒) (บุญห้อย) และพระอนันตสมบัติ (บุญ-
เขียว) ต่างมารดาคน” เกิดในรัชกาลที่ ๑ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๔ ปีมะโรง

ลำดับตำแหน่งยศในราชการ

เมื่ออายุ ๑๖ ปี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๒ รับราชการเวรเศษ
อยู่ในกรุงเทพฯ ปรากฏว่ามีความอดุส่าห์มาก เวลาเช้า ๓ โมงเข้าเฝ้าฟังราชการจน ๕
โมงกลับ พอบ่าย ๒ โมงลงเรือล่องลงไปตรวจการต่อสำเภาหลวงที่บ้านคอกกระบือ
(ตำบลยานนาวาบัดนี้) แล้วกลับบ้าน เวลาพลบค่ำก็เข้าวังอีกทำรายงานการต่อสำเภาถวาย
แล้วเฝ้าทูลละอองอยู่จนเวลา ๔ ทุ่ม เสด็จขึ้นแล้วจึงกลับเป็นนิจอย่างนี้เสมอ ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๓๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นเวลา ๔ ปี

(๑) หนังสือภาคที่ ๒ นี้ พระยาสุวศักดิ์ศรีศรีสมันตราษฎรนายก (เย็น สุวรรณเบ็หม) เป็นผู้เรียบเรียง

(๒) ในภาคที่ ๑ ชำรงตำแหน่งเรียกว่าเจ้าพระยาอินทคีรีศรีสมุทสงคราม ฯ แต่ในประกาศตั้งเจ้าพระยาวิเชียรคีรี
(บุญส่ง) ในพ.ศ. ๒๔๐๓ อ้างไปถึงครั้งตั้งเจ้าพระยาสงขลา (บุญห้อย) ว่าเป็นเจ้าพระยาพิไชยคีรี-
ศรีสมุทสงคราม ฯ

พ.ศ. ๒๓๕๙ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรอดเกล้าฯ ให้เป็น
นายพลพ่ายมหาดเล็กหุ้มแพรนายยามย้ายมาเวรสิทธิ์

พ.ศ. ๒๓๖๐ เมื่อพระสุนทรนุรักษ์ (เถียนเส้ง) ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยา
วิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองแล้ว ปรอดเกล้าฯ ให้นายพลพ่าย (บุญส่ง) เป็นหลวง
สุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการ กลับออกมารับราชการเมืองสงขลาอยู่กับพระยาวิเชียรคีรี
(เถียนเส้ง)

พ.ศ. ๒๓๖๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ปรอดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเป็น
พระสุนทรนุรักษ์โดยมีความชอบที่ได้ช่วยปราบกบฏเมืองตานี จับตัวพระยารามันห์และ
ครอบครัวพระยาหนองจิก พระยาตานี (ตนกูปะสา) ได้ที่บ้านนา ตำบลบาโรม แขวง
เมืองแปะ

พ.ศ. ๒๓๙๐ ปีมะแม เมื่อพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว
ได้เป็นผู้รั้งราชการเมือง

พ.ศ. ๒๓๙๒ จัดการสร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพพระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
ที่ทุ่งเมรุหลังเมือง เดือน ๗ สิ้นเงินถึง ๒๐,๖๒๐ เหรียญ

พ.ศ. ๒๓๙๓ พระสุนทรนุรักษ์ผู้รั้งราชการเข้าไปกรุงเทพฯ หลวงอนุรักษ
ภูเบศร์ (แสง) บุตรพระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) รักษาเมือง เกิดเหตุจิ้นสลัก พวกไทหล่า
มาเรือสำเภาจอดที่ทะเลหนานอก แล้วลงเรือสำปั้นไล่เข้ามาปล้นบ้านหลวงอนุรักษภูเบศร์
ซึ่งอยู่ริมทะเลใน ผู้ร้ายเอาปืนยิงและกระทุ้งถูกฝาเพื่ยมในบ้านและกำแพงตึกเป็นรอยและ
ทะลุหลายแห่ง หลวงอนุรักษภูเบศร์ไม่ทันรู้ตัวจิ้นสลักจับเอาตัวไปกักไว้ในสำเภหลายวัน
ต้องเอาเงินไปไถ่จึงได้ตัวมา

พระสุนทรนุรักษ์เข้าไปกรุงเทพฯ ครั้งนั้น เป็นคราวที่พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าฯ ประชวรสวรรคต ต้องค้างอยู่กรุงเทพฯ ปีเศษ จนพระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าฯ ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ครั้น ณ วัน ๔ ๖ ค่ำปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ จึงได้พระ

ราชทานสัญญาบัตร ตั้งพระสุนทรนุรักษ์เป็นพระยาวิเชียรคีรีฯ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา
ถือศักดินา ๕,๐๐๐ ไร่ และพระราชทานพานหมากทองคำเป็นเครื่องยศด้วย เมื่อกลับออก
มาแล้วขึ้นอยู่ในจวนกลางซึ่งพระยาสงขลา (เถียนเส่ง) สร้างไว้

พ.ศ. ๒๔๐๓ เมื่อเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองได้ ๕ ปี ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นเจ้าพระยา ณ วัน ๖ ๕ ๔ ค่ำ มีนามตามประกาศตั้งว่า เจ้าพระยา
วิเชียรคีรีศรีสมุทวิสุทธิศักดิ์กามหาพิไชยสงครามรามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุถือศักดินา
๑๐,๐๐๐ ไร่ “อ้างเป็นตัวอย่างมาแต่ครั้งตั้งเจ้าพระยาพิไชยคีรีศรีสมุทสงคราม (บุญหุ้ย)
รัชกาลที่ ๑”

ราชการพิเศษ

๑. สร้างบ่อนรักษาขอบเขตก่อด้วยศิลา ที่ตำบลบ้านแหลมทรายใกล้กับ
ปากน้ำเป็นบ่อรูป ๔ เหลี่ยมสูงประมาณ ๕ ศอก กว้างยาว ๑๐ วาเศษ
๒. สร้างสะพานข้ามคลองขวางกลางเมือง
๓. สร้างสระบัวที่หน้าบ้าน (ออก) ตะวันออก เชื้อนและขอบสระก่อด้วยศิลา
๔. สร้างฉางข้าวหลวง ที่ริมทะเลในใกล้ ๆ กับจวน
๕. สร้างบ่อนเบี้ยเป็นตึกแบบจีน อยู่ในตลาด
๖. ท่อกำปั่นไว้ใช้ราชการ ๒ ลำ ชื่อวิเชียรคีรีลำ ๑ ชื่อมณีกลอกสมุทรลำ ๑
๗. พ.ศ. ๒๔๐๑ มีตราสั่งให้ยกท้องที่อำเภอกำแพงเพชรแขวงเมืองพัทลุง
มาขึ้นเมืองสงขลา

๘. พ.ศ. ๒๔๐๒ ปีมะแม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ประพาสหัวเมืองชายทะเลบ้นกัซไต้โดยเรือพระที่นั่งกลไฟมณีเมขลา เสด็จขึ้นประพาส
เมืองนครศรีธรรมราชก่อนแล้วเสด็จมาถึงเมืองสงขลา วันที่ ๒๐ สิงหาคม ตรงกับวัน

๗๖๙ คำ ประทับแรมที่พลับพลาตำบลแหลมทราย ซึ่งเจ้าพระยาสงขลาจัดทำรับเสด็จ
 ๗
 ริมทะเลถึง ๗ ราตรี การจัดรับเสด็จครั้งนี้แข็งแรงยิ่งนัก แต่เฉพาะบริเวณพลับพลาที่
 ประทับฝ่ายในมีถึง ๒๒ หลังทำอย่างวิจิตร ยังส่วนที่พักของราชบริพารฝ่ายหน้าอีกเป็นอัน
 มากประทับแรมอยู่จนวันที่ ๒๘ สิงหาคมจึงได้เสด็จกลับ เป็นประวัติกการที่พระเจ้าแผ่นดิน
 เสด็จออกมาถึงเมืองสงขลาปลายพระราชอาณาจักรฝ่ายใต้ครั้งแรก

เมื่อประทับอยู่เมืองสงขลา พระยาภักดีณรงค์และท้าวพระยาเมืองแขกเข้ามาเฝ้า
 เว้นแต่พระยาตรังกานบุยกบ่วยให้แต่ศรีทวันกรมการมาแทน เสด็จออกพลับพลา
 แยกเมือง และทรงพระกรุณาโปรดให้มีละครหลวงข้างในแสดงที่โรงในค่ายหลวงให้
 แยกเมืองดูเป็นการสนุกรื่นเริงทั่วกัน

และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอนุเคราะห์การ พระราชทานเงินแจก
 คนชราถึง ๓๘๖๓ คน ๆ ละ ๑ บาท กับพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่ข้าราชการกรม
 การเมืองอีกเป็นเงิน ๑๒๗ ชั่งเศษ

๙. พ.ศ. ๒๔๐๒ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวงสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม)
 บุตรเจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) เป็นพระสมบัติภิรมย์ถือศักดินา ๑๐๐๐ ไร่

๑๐. พ.ศ. ๒๔๐๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวัง
 บวร เสด็จออกไปถึงเมืองสงขลา ณ วัน ๔๖๙ คำ ประทับแรมอยู่ที่ค่ายหลวงแหลม-
 ๖
 ทราย ๑๐ ราตรี (คือค่ายที่ทำรับเสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒)

๑๑. พ.ศ. ๒๔๐๕ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสงขลาจัดสร้างทางหลวงจาก
 เมืองสงขลาไปต่อพรมแดนเมืองไทรบุรี พระราชทานเงินช่วยเมืองสงขลา ๓ ปีให้ทำ
 และให้เจ้าพระยาไทรทำต่อไปในแขวงเมืองไทรบุรี พระราชทานเงินอากรรังนกเมืองสตูล
 ๑๕,๐๐๐ เหรียญ เป็นทางหลวงข้ามแหลมมลายูสาย ๑ ใช้เป็นประโยชน์มาจนบัดนี้

๑๒. พ.ศ. ๒๔๐๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้เสด็จทอดลงเรือ
 พระที่นั่งอรรคราชวรเดช ๒ ปล่อง จักรขั้วที่สร้างขึ้นใหม่ ออกมาถึงเมืองสงขลาเป็น

ครั้งที่ ๒ ณ วัน ๕ ๖ ๗ ค่ำ ที่ ๙ กันยายน ประทับแรมอยู่ ๔ ราตรี แล้วเสด็จเลยลงไป
ถึงเมืองตานี ทอดเรือพระที่นั่งอยู่หน้าเมือง พระยาตานีและกรมการลงมาเฝ้าในเรือ

ขากลับโปรดเกล้าฯ ให้เฝ้ารับพระองค์เจ้าปัทมราช “พระเจ้าลูกเธอกรม
พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท” ที่เมืองนครศรีธรรมราชลงเรือมหาพิไชยเทพ เข้ามา
พระนครด้วย

เจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) มีท่านผู้หญิงชื่อซุ่ม เป็นบุตรหลวงเทพภักดี
ยกกระบัตร เมืองพัทลุง และเป็นน้องของท่านผู้หญิงแก้วในพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) แต่
ว่าไม่มีบุตร เจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) มีบุตรด้วยภริยาอื่นคือ

๑. หญิง ชื่อกลิ่น ถวายตัวทำราชการฝ่ายใน แล้วลาออกไปอยู่เมืองสงขลา
เรียกกันว่าท่านเรือนใหม่

๒. พระยาวิเชียรคีรี (ซุ่ม) มารดาเดียวกับท่านเรือนใหม่ ชื่อยี่ ชาวบ้าน
น่าน้อย

๓. พระยาอนุรักษภูเบศร์ (ถัก)^(๑)

๔. พระยาหนองจิก (ทัก) มารดาชื่อสุน

๕. นายปลั่ง มหาคเล็ก “ ”

๖. หญิง ชื่อเกล้า สามีนายโต^(๒) มารดาชื่อสุน

๗. หญิง ชื่อเกล้า “ ”

๘. หญิง ชื่อกลิ่น “ ”

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่ง) ได้ถึงอสัญกรรมประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๘ ปีฉลู
การพระราชทานเพลิงศพนั้น ปรากฏว่าในปีนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
มนตรีสุริยวงศ์ (ซุ่ม บุณนาค) เชิญศิลาหน้าเพลิงออกไปพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยา
สงขลาที่เมืองสงขลาในเดือน ๔ แล้วไปพระราชทานเพลิงศพพระยาวิชิตสรไกร (กล่อม

(๑) ได้กุดหลวงบุตรพระเทพา (กล่อม) เป็นภริยา มีบุตรคือ หลวงบริรักษ์ภูเบศร์ (ผั่น) ๑ มาติเป็น
ภริยาหลวงอุดมภักดี (แบน) ๑

(๒) ท่านเกล้ามีบุตร คือ นายหนูคำเป็นแพทย์มีชื่อ ๑ พระสวัสดิ์บุรีรัมย์ (เวศ) ๑ ผู้ช่วยราชการเมือง ๑

ณ นคร) ปลัดเมืองนครศรีธรรมราชด้วยคราวเดียวกัน เมื่อพระราชทานเพลิงแล้วได้บรรจุอัฐิไว้ในช่องสุหน้าเขาบ่อเตย เจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่ ๑๘ ปี อายุประมาณ ๖๘ ปี

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๐๘ – ๒๔๒๗

เจ้าพระยาวิเชียรคีรีฯ (เม่น) เป็นบุตรพระยาไชยภักดี (เทียนจ้อง) ที่ ๓ หรือพระยาวิไชยภักดีฤทธิ์ก็เรียก เพราะท่านเคยเป็นหลวงนายฤทธิ์นายเวรมหาดเล็กและเป็นคนโปรดของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ด้วย

พระยาวิเชียรคีรีฯ (เม่น) เกิดในรัชกาลที่ ๒ วันเสาร์ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๕๘

ลำดับยศและบรรดาศักดิ์

เดิมได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายจเรมหาดเล็กหลวง

พ.ศ. ๒๓๙๔ ณ วัน ๔ ๖ ๖ ค่ำ ปีกุน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระ

ราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเป็นพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา

๑๑ พ.ศ. ๒๔๐๘ เมื่อเจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) ถึงอสัญกรรมแล้ว ครั้น ณ วัน ๕ ๖ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ได้เลื่อนที่เป็นพระยาวิเชียรคีรีฯ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา ๕,๐๐๐ ไร่

พ.ศ. ๒๔๑๕ ปีวอก ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรีฯ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา

พ.ศ. ๒๔๑๖ ณ วัน ๑ ๖ ๑๒ ค่ำ ปีระกา ได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้าฯ

ราชการพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๐๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จกลับจากประ-
พาสเมืองสงขลาแล้วทรงพระราชศรัทธา มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
เงิน ๓๗ ชั่งเศษ ให้เจ้าพระยาสงขลา [เม่น] เป็นแม่กองสร้างพระเจดีย์บนยอดเขา
ทั้งกว่น บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นให้สูงใหญ่กว่าเก่าเป็นสูง ๙ วา ๓ ศอก มีกฤห์ก่อที่ฐาน
ทักษิณด้านเหนือ ด้านใต้เป็นที่สักการบูชา มีศาลาจารึกเรื่องสร้างพระเจดีย์ และแก่ง
เล็ก ๆ อยู่ ๔ มุมพระเจดีย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ กฤห์ ๒ กฤห์ กับแก่ง ๔ มุมและ
กำแพงแก้วนั้น เจ้าพระยาสงขลาทำถวายโดยเสด็จงานพระราชกุศลสิ้นเงิน ๑๗ ชั่งเศษ,
แล้วเสร็จในปีนั้น

พ.ศ. ๒๔๑๔ จัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ
แรกเสวยราชสมบัติเสด็จประพาสประเทศอินเดีย ขากลับเสด็จขึ้นเมืองไทรบุรี เสด็จ
พระราชดำเนินตามถนนที่สร้างจากเมืองไทรบุรีมาลงเรือพระที่นั่งที่ท่าเมืองสงขลากลับสู่
พระนคร เป็นประวัติการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จข้ามแหลมมลายูทางสถล
มารคเป็นครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๑๑ เจ้าพระยาสุรวงศ์ฯ สมุหพระกลาโหมมีบัญชาสั่งให้สร้างตึกเป็น
ที่พักริมน้ำใกล้บ่อนรักษาขอบเขตบ้านแหลมทราย พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) เป็น
แม่กองสร้างเป็นตึกฝรั่ง ๒ ชั้นมุงกระเบื้องสงขลา ชื่อ ๘ ศอก ๓ ห้อง เติดยรอบมี
กำแพงล้อม ๔ ด้าน สิ้นเงิน ๔,๐๐๐ เหรียญเศษ ตึกพักนี้ชาวสงขลาเรียกว่า “กองก๊วน”
ตึกพักอย่างนี้มีที่ปากน้ำเมืองเพชรบูรณ์แห่ง ๑ ปากน้ำเมืองปราณแห่ง ๑ ปากน้ำชุมพร
อีกแห่ง ๑ แต่ทำสู้ที่สงขลาไม่ได้

พ.ศ. ๒๔๒๕ เดือน ๙ พระราชทานเพลิงศพพระอนุรักษภูเบศร์ (ถัด) บุตร
เจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) และหลวงอุดมภักดี ผู้ช่วยราชการ

พ.ศ. ๒๔๒๕ พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) บุตรชายคนใหญ่ของเจ้าพระยา
สงขลา (เม่น) ถึงแก่อนิจกรรม

พ.ศ. ๒๔๒๖ สร้างเมรุที่ทุ่งหลังเมืองเผาศพท่านน่วม บุตรีพระยาสงขลา (เถียนจ้ง) ผู้เป็นพี่ร่วมมารดา กับเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) และจัดการพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงสุทร และศพพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์) บุตรต่อกันเป็น ๓ งาน

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) มีท่านผู้หญิงชื่อสุทรเป็นบุตรพระยารัตนโกษา (บุญเกิด) ชาวกรุงเทพฯ ท่านผู้หญิงสุทรนี้ที่ เป็นผู้สร้างวัดสุทธิวาราม^(๑) มีบุตรและธิดา ๔ คน คือ

๑. พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์) ต.จ. ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา
๒. หญิง ชื่อกลิ่น
๓. หญิง ชื่อกุหลาบ เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔
๔. หญิงชื่อบัน เป็นภริยาหลวงอุปการโกษากร (เวท วัชรากย์) ท่านผู้หญิง ที่มีภายหลังอีก ๒ คน คือ ท่านผู้หญิงอิน บุตรีพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ๑ ท่านผู้หญิง ปุก บุตรเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ๑ แต่ท่านทั้งสองนี้ไม่มีบุตรไม่

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) มีบุตรด้วยภริยาอื่น คือ

๑. หญิง ชื่อทอง
๒. หญิง ชื่อรื่น เป็นภริยานายกัณวษ์บุตรพระเทพา (เรือง)
๓. หญิง ชื่อเรง เป็นหม่อมท้าวในกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์
๔. นายเปรม มหาตเล็ก
๕. หญิง ชื่อกล่ำ เป็นภริยานายพันโทหลวงสาภิพิศาล (ใหม่)
๖. นายอาด มารดาชื่อพันอยู่ที่บ้านสงขลาในกรุงเทพฯ
๗. หญิง ชื่อจ้อย
๘. หญิง ชื่อปุย เป็นภริยานายราชจำนง (อุ่น)
๙. นายปรีม มหาตเล็ก

(๑) อยู่ตำบลยานนาวา จังหวัดพระนคร

๑๐. พระกาญจนดิษฐ์ (อวบ) ผู้ว่าราชการเมืองกาญจนดิษฐ์
๑๑. นายสาย มหาเหล็ก
๑๒. หลิง ซือจิว เป็นข้าหลวงของสมเด็จพระพันปีหลวง
๑๓. พระยาประทุมเทพภักดี (ธน) ผู้ว่าราชการเมืองอุบลราชธานี
๑๔. นายสาน

ในตอนนั้นควรจะกล่าวถึงประวัติของพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์) ต.จ. บุตรชายคนใหญ่ของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ไว้ด้วย เพราะอยู่ในเกณฑ์ที่จะได้เป็นเจ้าเมืองสงขลาผู้ ๑ ตามที่ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานตราสืบตระกูลไว้แล้วอย่างหนึ่ง และกรมการเมืองสงขลาในเวลานั้นก็ไม่มีใครจะมีฐานะดีกว่าอย่างหนึ่ง แต่หากว่าได้มาถึงอนิจกรรมไปเสียก่อนท่านบิดา

พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์) เกิดวันจันทร์ ปีมะเมีย จศก พ.ศ. ๒๓๗๗ ได้รับพระราชทานตราศักดินาจอมเกล้าสืบตระกูลวันเดียวกับเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) รับตราปฐมจุลจอมเกล้า

พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์) มีคุณหญิงซื่อพับ^(๑) มีบุตรด้วยกัน คือ

๑. พระยาวิเชียรคีรี (ชม)
๒. หลิง ซือซิ่น ไม่มีบุตร
๓. พระอนันต์สมบัติ (เอม)^(๒)

และมีบุตรด้วยภริยาอื่น คือ

๑. พระยาราชพัสดุ์อภิวัฒน์ (อิน)
๒. นายชุ่ม

(๑) บิดาชื่อ สิง เป็นบุตรพระยาสงขลา

(๒) พระอนันต์สมบัติ (เอม) ได้แต่งงานสมรสกับ เชื้อ บุตรีท่านบ้านและเป็นน้องสาวของคุณหญิงสมบุญวิเชียรคีรี (ชม) มีบุตรคือ

๑. เจ้าพระยาศรีธรรมราชเบ็ญ (จิตร)
๒. พระยามานวราชเสวี (ปลอด้)

๓. หญิง ชื่อปุย เป็นภริยานายเป๊ะบุตรพระยาหนองจิก (มิ่ง)

๔. หญิง ชื่อรอก

พระยาสุนทรานุรักษ์ถึงแก่อนิจกรรม ปีมะเมียจัตวาศก พ.ศ. ๒๔๒๕ อายุได้ ๔๔ ปี พระราชทานเพลิงศพ พ.ศ. ๒๔๒๖

ตั้งแต่พระยาสุนทรานุรักษ์ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว เจ้าพระยาสงขลา (เม่น) ก็เริ่มมีอาการป่วยไม่ใคร่สบาย เห็นจะเป็นด้วยเสียบุตรชายคนใหญ่ซึ่งหวังจะได้เป็นผู้สืบตระกูลแทนท่านต่อไปนั่นเอง ประกอบกับท่านมีอายุมากแล้วด้วย ครั้นถึงวันที่ ๗ มิถุนายน ตรงกับ ณ วัน ๑๔ ค่ำ ปีมอก พ.ศ. ๒๔๒๗ ก็ถึงอสัญกรรมเวลาบ่าย ๒ โมง เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองอยู่ ๒๐ ปี อายุ ๗๐ ปี

พ.ศ. ๒๔๒๘ ปีระกา ทำเมรุพระราชทานเพลิงศพเดือน ๑๐ แล้วบรรจุอัฐิไว้ที่ห้องสุข กำบลหัวเขาปากตะวันตก, แยกไปเป็นศพ ๑ ท่างหากจากหมู่ห้องสุขเจ้าเมืองก่อน ๆ ซึ่งอยู่หน้าเขาบ่อเตย กำบลแหลมสน

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้อยู่ที่จวนกลาง ต่อจากเจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) มาจนตลอดอายุ เมื่อท่านได้ถึงอสัญกรรมแล้ว ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาต่อมาก็อยู่บ้านของตัวไม่ได้อยู่ที่จวนกลางอีกต่อไป

เมื่อจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลแล้ว ข้าหลวงเทศาภิบาลได้แก้ไขจวนกลางนี้ทำเป็นศาลาว่าการมณฑลอยู่คราวหนึ่ง

พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๒๓ - ๒๔๓๑

พระยาสงขลา (ชุ่ม) ผู้เป็นบุตรเจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) ที่ ๕ เดิมเป็นหลวงสมบัติภิรมย์ ผู้ช่วยราชการ พ.ศ. ๒๔๐๒ ได้เป็นพระสมบัติภิรมย์ แล้วจึงเป็นพระยาสมบัติภิรมย์ เป็นลำดับมา

เมื่อเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) ออสัญกรรมไม่มีบุตรที่จะสืบตำแหน่ง ด้วยพระยาสุนทรานุรักษ์บุตรคนใหญ่ ก็ถึงอนิจกรรมไปเสียก่อนเพียงหนึ่งปีเท่านั้น เวลานั้นก็มี

แต่พระยาสมปัติภริมย์เป็นกรมการผู้ใหญ่และมีอายุอยู่คนเดียว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งพระยาสมปัติภริมย์เป็นพระยาวิเชียรคีรีผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) มีคุณหญิงชื่อชำ มีบุตร ๕ คน คือ

๑. หลวงอุดมภักดี (พัน)

๒. หลวงสวัสดิ์ภริมย์ (เล็ก)

๓. หญิง ชื่อแหม่ม เป็นภริยาพระยาวิเชียรคีรี (ชม) แต่เมื่อยังเป็นหลวง

วิเศษภักดี แล้วหย่าร้างกัน

๔. หญิง ชื่อถมยา

๕. หญิง ชื่อลมัย

และมีบุตรด้วยภริยาอื่น คือ

๑. นายชื่น

มารดาชื่อกิมมิด

๒. พระยาเพชรวิภาสพระยาหนองจิก (พ่วง)

” ”

๓. นายอ้น มหาคเล็ก

” ”

๔. หลวงอุดมภักดี (แบน)^(๑)

๕. นายปี่ มหาคเล็ก

๖. นายหมี

๗. นายพร้อม

๘. หญิง ชื่อเป้าเป็นภริยาหลวงประจันต์จุฑารักษ์ (ก้าน)

๙. หญิง ชื่อพุก

๑๐. หญิง ชื่อเอื่อน

พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) อยู่บ้านส่วนตัว คือบ้านพระยาศรีสมปัติจากว่างผู้เป็น
ปู่ “ซึ่งชาวสงขลาเรียกว่าบ้านนอก” เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่ไม่นานเพียง ๔ ปี บ๊วยเป็น
ฝอรรคนั้นที่เมืองแขก กลับมาถึงเมืองสงขลาได้ ๔ วัน ก็ถึงอนิจกรรม ณ วัน ๓ ๖ ๔
๖

(๑) หลวงอุดมภักดี มีชื่อเรียกเล่น ๆ ว่าแบน แต่ชื่อจริงชื่อหับ มารดาชื่อเทศ

ปีชวค พ.ศ. ๒๔๓๑ ได้พระราชทานเพลิงศพ แล้วเก็บอัฐิไปฝังที่ช่องสุยหน้าเขاب้าน
บ่อเตย หมู่เดียวกับช่องสุยเจ้าเมืองสงขลาแต่ก่อน

พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๔๕

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นบุตรชายคนใหญ่ของพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์)
ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาและคุณหญิงพับ, และเป็นหลานชายคนใหญ่ของเจ้าพระยาวิเชียร
คีรี (เม่น) พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เกิดเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ตรงกับ ณ วัน ๑ ๖ ๔ คำ
ปีชวล จศก พ.ศ. ๒๓๙๗ ที่ตำบลบ้านป่าหมากในเมืองสงขลา คือที่ๆ ภายหลังตั้งเป็น
ศาลมณฑลนครศรีธรรมราช

พระยาวิเชียรคีรีได้ศึกษาวิชาการหลายอย่าง คือ ๑ เรียนหนังสือไทยกับเจ้า-
พระยาสงขลา (เม่น) ผู้เป็นปู่, ๒ วิชาช่างไม้วิชาการยิงปืนกับพระยาหนองจิก (เวียง)
บุตรพระยาอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) ผู้เป็นญาติ, ๓ เรียนวิชาโหราศาสตร์ต่อคุณหญิงพับ
สุนทรานุรักษ์มารดา เพราะคุณหญิงพับมีความรู้ทางโหราศาสตร์เชี่ยวชาญยิ่งนัก, ๔ เรียน
วิชาแพทย์, หมอหิมาชาวกรุงเทพฯ และท่านเจ้าวัดโปรกเกษแขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์
เป็นอาจารย์, ๕ เรียนวิชาการเดินเรือต่อกับคันทรรคิกสกี. ๖ วิชาการถ่ายรูปต่อหลวง
อรรคนันธุมิตร (จิตร จิตราคนี) และมิสเตอร์ล่าเบิก มิสเตอร์เนาต้า, ๗ วิชาการช่าง
เหล็ก ช่างทอง, ๘ วิชาทำแผนที่

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๘ พระยาวิเชียรคีรีได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ ณ
สำนักพระอาจารย์แดง วัดคอนรังกอยู่หลังจวนเมืองสงขลา

ลำดับตำแหน่งยศและบรรดาศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๐๗ ปีชวค อายุ ๑๑ ปี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวงในรัชกาลที่ ๔
รับราชการเรวฤทธิ์อยู่ในกรุงเทพฯ ๒ ปี แล้วทูลลาออกไปเมืองสงขลา

พ.ศ. ๒๔๑๓ ปีมะเมีย อายุ ๑๖ ปี ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร วัน ๓๕ ๖ ๑๕
 คำ เป็นหลวงวิเศษภักดีตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา ๑,๐๐๐ ไร่

พ.ศ. ๒๔๓๑ ปีชวศัสมฤทธิศกวัน ๒ ๖ ๙ คำ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 ๑๒

เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสงขลา โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร เลื่อนบรรดาศักดิ์หลวงวิเศษภักดีขึ้นเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา ๑,๕๐๐ ไร่ และให้หน้าที่เป็นผู้รักษาราชการเมืองสงขลา ในเวลาที่ว่างไม่มีตัวผู้สำเร็จราชการเมือง (ขณะนั้น พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) เพิ่งถึงอนิจกรรมได้ ๖ วัน)

พ.ศ. ๒๔๓๓ วันที่ ๑๑ มกราคม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาวิเชียรคีรี ศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์ตามหาพิไชยสงคราม รามภักดีอภัยพิริยปรารภมาตุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา ๕,๐๐๐ ไร่ มีเมืองจะนะ เมืองเทพา เป็นหัวเมืองขึ้น และได้บังคับเมืองแขกทะเลหน้าใน ๗ หัวเมืองด้วย

เมื่อเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง ได้รับพระราชทานผลประโยชน์ค่าธรรมเนียมความและส่วนลกภาชีอากรบางอย่างตามสมัยเดิม หาได้รับพระราชทานเป็นเงินเดือนไม่, ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ โปรดเกล้าฯ จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล รวมเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และเมืองขึ้น ทั้งเป็นมณฑลเรียกว่ามณฑลนครศรีธรรมราช เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) แต่เมื่อเป็นพระยาสุขุมนัยวินิจ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล ทั้งศาลาว่าการมณฑลที่เมืองสงขลา พระยาวิเชียรคีรีคงรับราชการเทียบตำแหน่งปลัดมณฑลนครศรีธรรมราช เพราะยังเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ซึ่งเป็นเมืองที่ทั้งศาลาว่าการมณฑล, ทั้งต้นได้รับพระราชทานผลประโยชน์เป็นเงินเดือน ๆ ละ ๔๕๐ บาท และได้รับพระราชทานยศเป็นชั้นที่ ๑ ทวี (เทียบเท่ากับมหาอำมาตย์ตรี)

ถึงแม้ว่าเมื่อได้รวมเมือง จัดเป็นมณฑลแล้วก็ตาม ท่านก็ยังมีความอุตสาหะทั้งใจรับราชการกลมเกลียวกับข้าหลวงเทศาภิบาล พยายามชี้แจงระเบียบราชการ และประเพณี

การเมืองอย่างเดิมๆ ช่วยส่งเสริมราชการให้ความรู้ความสะดวกแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นอันดี กับได้จัดการปกครองเมืองสงขลา ซึ่งเป็นเมืองในหน้าที่และเป็นเมืองที่ต้งมณฑล โดยเฉพาะการตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน สารวัคตำบลได้เรียบร้อยก่อน เป็นตัวอย่างแก่เมืองอื่นๆ รักษาราชการตามตำแหน่งเป็นที่เรียบร้อยตลอดมา นับเป็นความดีความชอบในราชการ

พ.ศ. ๒๔๔๔ เมื่อจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลแล้วได้ ๖ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็นจางวางกำกับราชการเมืองสงขลา รับพระราชทานเบี้ยบำนาญตั้งแก่เดือนธันวาคมเป็นต้นไปปีละ ๘,๐๐๐ บาท สูงกว่าเงินเดือนที่ได้รับพระราชทานในเวลาประจำการปีละ ๒,๖๐๐ บาท และสูงกว่าเบี้ยบำนาญของผู้ว่าราชการเมืองในมณฑลเป็นพระมหากรุณาอย่างพิเศษ

เมืองสงขลาเป็นเมืองใหญ่ชั้นโท นับเป็นหัวเมืองชั้นนอกอยู่ห่างไกลปลายพระราชอาณาเขตข้างฝ่ายใต้ เดิมไม่มีรถไฟเรือไฟและไปรษณีย์โทรเลข ไข้เรือใบเป็นพาหนะ หรือบางครั้งเป็นเวลามรสุมคลื่นลมแรง ต้องใช้คนเดินไปติดต่อกับกรุงเทพฯ ว่าจะรู้เรื่องกันได้ก็กินเวลาตั้งเดือนๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้สำเร็จราชการ มียศบรรดาศักดิ์ชั้นสูงถึงพานทอง และเป็นเจ้าพระยาอีกมี เจ้าเมืองต้องเป็นผู้ที่ทรงคุ้นเคยไว้วางพระราชฤทัยเผ้าแทนได้ใกล้ชิดอย่างมหาดเล็ก ผิดกว่าที่หัวเมืองชั้นใน การปกครองบังคับบัญชาต้องเด็ดขาดและศักดิ์สิทธิ์ถึงประหารชีวิตได้เป็นที่ยำเกรงแก่ราษฎร โปรดให้ได้ถวายต้นไม้เงินทองทำนองเมืองประเทศราช

ราชการพิเศษ

๑. จัดการซ่อมแซมบำรุงเมือง คือลาดปูนประสมอย่างเทคอนกรีตตามถนนในเมืองตลอดถึงตลาดสะอาดเรียบร้อย กับซ่อมแซมเขื่อนศิลาหน้าจวนกลางซึ่งสร้างมาแต่ครั้งพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ชำรุดหักพังให้บริบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง

๒. คุณไพรไปตั้งกองปราบปรามโจรผู้ร้ายที่กำลังเร่และซุกซุ่มตามทะเลสาบ อันเป็นแขวงเมืองสงขลา เมืองพัทลุง เมืองนครศรีธรรมราชติดต่อกันให้สงบได้ ๒ ครั้ง

๓. พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) เป็นนายด่านตรวจท่า แหน่ที่ และตบแต่งถนนจากเมืองสงขลาไปต่อพรมแดนเมืองไทรบุรีแล้วทันรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อคราวเสด็จกลับจากประพาสประเทศอินเดีย ขึ้นเดินทางบกจากเมืองไทรบุรีมาตามถนนสายนี้ลงประทับเรือพระที่นั่งที่ท่าเมืองสงขลา

๔. จัดการทำพลับพลาเป็นที่ประทับรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองสงขลาเป็นที่พอพระราชหฤทัยหลายครั้ง จนเป็นผู้ที่โปรดปราน ทรงพระกรุณาตลอดถึงคุณหญิงสมบุญวิเชียรศิริท้าว เสด็จคราวใดประทับอยู่ที่บ้านนาน ๆ เสวยและมีการฉายพระบรมรูป รูปราชบริพาร ท้ายฝีมือท่านเองแทบทุกคราว

๕. บังคับบัญชาปกครองเมืองแขก ๗ หัวเมืองอันติดต่อกับต่างประเทศ ซึ่งยากกว่าหัวเมืองชั้นในให้เป็นที่เรียบร้อยอยู่ได้ตลอดมา ได้เป็นผู้กำกับการศาลพิเศษ พิจารณาความ พระยารามันท์กับพระณรงค์วงศ์ครั้ง ๑

๖. พาศรีวันกรมการแขก ๗ หัวเมืองส่งต้นไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวาย ๕ ครั้ง

๗. พ.ศ. ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชศรัทธา โปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่กองสร้างศาลาวิหารบนเขาตังกวน ๑ หลัง เป็นที่ถือน้ำบวงสรวง สักดินแดนเมืองสงขลา ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริไว้

๘. พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นแม่กองสร้างถนนตั้งแต่หน้าศาลาว่าการมณฑลไปถึงแหลมทรายชายทะเลยาวประมาณ ๕๐ เส้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จกลับจากประเทศชวาแวะขึ้นเมืองสงขลาประพาสตามถนนสายนี้เป็นปฐม พระราชทานนามถนนสายนี้เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้สร้างว่า “ถนนวิเชียรชม” ยังปรากฏอยู่

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นผู้มียศยศกว้างขวางอย่างใจนักเลง ทั้งมีความโอบอ้อมอารีเป็นอันดี อภัยยศเป็นคนตรง รักเป็นรักเกลียดเป็นเกลียด ชอบการ

ช่างฝีมือทำสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับต่างๆ เช่น ทำไม้เท้าแกะสลัก เครื่องงา เครื่องเงิน เครื่องทองได้หลายอย่าง ของที่ใช้สอยอยู่ในบ้านก็ใช้ของที่ทำได้ด้วยฝีมือเองโดยมาก ลงทุนสะสมเครื่องมือ ทั้งโรงงานไว้ในบ้าน มีเครื่องจักรเครื่องกลหลายอย่าง ทำสิ่งของต่างๆ ได้อย่างประณีต ไม่ทำไว้เพื่อขาย ทำตามความพอใจที่ชอบ โดยมากทำไว้เพื่อจะทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเจ้านายแจกข้าราชการบริพารข้าราชการมิตรสหายที่ได้ไปตั้งเมืองสงขลาโดยไม่มีความเสียดาย เมื่อใครไปตั้งเมืองสงขลาได้ไปหาเยี่ยมเยียนก็ยินดีรับรอง และแจกของที่ทำด้วยฝีมือให้เป็นทีระลึก ของที่ทำถวายแจกเป็นศิลปอย่างใดเป็นที่ชอบใจแก่ผู้ใดแจกยิ่งนัก เพื่อเป็นพยานแห่งวิชาฝีมือการช่างที่ทำของดี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญคุณวุฒิมา เชิดชูปวีตยาให้เป็นสำคัญ

อนึ่งเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลออกมากำกับ ซึ่งนับว่าเป็นคราวเปลี่ยนแปลงแก้ไขอำนาจและสิทธิ์ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองที่เคยได้มาแต่เดิมมากอยู่ ท่านก็ไม่ทอดถอนใจมีความมานะอุตสาหะช่วยส่งเสริมราชการ จัดการปกครองท้องที่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง และช่วยข้าหลวงเทศาภิบาลจัดการให้ได้ดำเนินไปโดยดีและปรองดองกัน อาศัยความดีที่มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อราชการดังกล่าวนั้น เมื่อยกขึ้นเป็นจางวางกำกับราชการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำนาญให้เลี้ยงชีพถึงปีละ ๘,๐๐๐ บาท สูงกว่าอัตราเบี้ยบำนาญผู้สำเร็จราชการเมืองในมณฑลเดียวกัน พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นจางวางกำกับราชการอยู่ ๓ ปีเศษก็ป่วยด้วยโรคชรา ถึงแก่อนิจกรรมที่บ้านเมืองสงขลา เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ตรงกับ ณ วัน ๖ ๖ ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ เวลาบ่าย ๕ โมง อายุ ๕๐ ปี เป็น

๑๑

ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองอยู่ ๑๓ ปี

สกุล ณ สงขลาได้ครองเมืองเป็นผู้สำเร็จราชการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๘ ครั้นกรุงธนบุรีเป็นลำดับมา สิ้นสกุลลงเพียงพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ นับได้ ๘ ชั่ว เป็นเวลา ๑๒๙ ปี

